

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “เทคนิคการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนของหนังสือพิมพ์แนวประชาชน” ได้ใช้กรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน
2. ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์
4. แนวคิดเกี่ยวกับข่าว
5. แนวคิดเกี่ยวกับการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน

ฮาโรลด์ ดี. ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell, 1948) นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ชาวสหรัฐอเมริกา กำหนดหน้าที่ หรือ พันธกิจทางสังคม (Social function) ของสื่อมวลชนไว้ 3 ประการ ดังนี้ 1. เป็นผู้เฝ้าระวังและตรวจสอบสิ่งแวดล้อมทางสังคม 2. ประสานให้สมาชิกในสังคมตระหนักรู้ และร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น 3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคม และวัฒนธรรมให้กับสมาชิกจากรุ่นหนึ่งสืบต่อไปยังรุ่นใหม่ ๆ ต่อมาชาร์ลส์ อาร์. ไรต์ (Charles R. Wright, 1959) เป็นผู้ที่ยกย่อง หรือเพิ่มหน้าที่ประการที่ 4 คือ การให้ความบันเทิงเพื่อจรรโลงใจสังคมให้มีความสุนทรีย์ความบันเทิงเรีงรมย์ ซึ่งเป็นการสร้างสมดุลทางจิตใจจากภาวะกดดันจากสิ่งแวดล้อมในสังคม

เดนนิส แมกควอล (Denis Mc Quail, 1983 อ้างในสมควร กวียะ 2540: 59) ได้สรุปแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ที่พึงประสงค์ของสื่อมวลชนต่อสังคมไว้ ดังนี้

1. การให้ข่าวสาร (information) ซึ่งประกอบด้วยการให้ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ในสังคม และในโลกการบอกให้ทราบถึงสัมพันธภาพแห่งอำนาจ การส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรม การปรับตัว และความพัฒนาก้าวหน้า

2. การประสานสัมพันธ์ (correlation) คือ การอธิบาย ตีความ วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความหมายและเหตุการณ์ของข่าวสารให้ความสนับสนุนแก่อำนาจหน้าที่และปทัสถานที่ยอมรับกันแล้วทำให้เกิดกระบวนการทางสังคม (socializing) ประสานกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดข้อตกลงความยินยอมพร้อมใจ จัดระดับความสำคัญของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม

3. สร้างความต่อเนื่อง (continuity) โดยการสืบสานเพื่อแสดงการยอมรับในวัฒนธรรมต่าง ๆ และก่อให้เกิด และธำรงไว้ซึ่งค่านิยมพื้นฐานของคนทั่วไป

4. ให้ความบันเทิงเริงรมย์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ลดความตึงเครียดในชีวิต และในสังคม

5. ระดมสรรพกำลัง (mobilization) ในสถานการณ์ที่ต้องการร่วมมือเพื่อส่วนรวม
 ดรุณี หิรัญรักษ์ (2528:1) กล่าวว่าหน้าที่ที่สำคัญที่สุด และถือเป็นหัวใจของหนังสือพิมพ์ คือการให้ข้อมูลข่าวสารข้อเท็จจริงแก่ผู้อ่าน

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2547: 7-20) อ้างถึง เฟรเดอริก ซีเบิร์ต (Federick Siebert, 1963) ได้นำเสนอไว้ว่า ระบบสื่อสารมวลชนจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ตามลักษณะทางการเมืองการปกครองในโลก คือ ระบบอำนาจนิยม (authoritarian) ระบบคอมมิวนิสต์ (communist) และระบบความรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility)

ปัจจุบันในบริบทของเศรษฐกิจการเมืองแบบทุนเสรี (liberal market economy) แม้สื่อสารมวลชนจะขยายตัว และเติบโตมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจดังกล่าว แต่นักวิชาการและนักวิชาชีพต่างก็เห็นว่า สื่อสารมวลชนเป็นสถาบันที่สำคัญทางการเมืองที่มีบทบาทหน้าที่ในการติดตามเฝ้าระวัง (monitor) การทำงานของรัฐบาล โดยการรายงานข่าวประจำวัน บทวิเคราะห์ และการนำเสนอความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ทางคอลัมน์ต่าง ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการทำหน้าที่ตรวจสอบอำนาจรัฐแทนสาธารณชน หรือที่มักเรียกกันว่าทำหน้าที่เป็นสุนัขเฝ้าบ้าน (watchdog) คอยส่งสัญญาณเตือนให้ประชาชนระมัดระวังหากรัฐบาลทำงานผิดพลาด มีการคอร์รัปชันหรือไม่ทำงานตามนโยบายที่ให้สัญญาไว้กับประชาชนในการหาเสียงเลือกตั้ง การทำงานของสื่อในฐานะเป็นผู้ตรวจสอบรัฐบาลมีที่มาจากความเชื่อที่ว่าสถาบันสื่อมวลชนมีหน้าที่แสวงหาความจริงให้ปรากฏ และเป็นผู้รักษาความยุติธรรมให้กับสังคม

อย่างไรก็ดีศักยภาพในการเป็นผู้รักษาความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้เมื่อองค์การสื่อสารมวลชน และนักวิชาชีพสามารถธำรงตนอย่างเป็นอิสระปราศจากการครอบงำของโฆษณา ระบบพาณิชย์นิยม และทุนนิยมที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดตลอดจนปลอดจากการควบคุมของอำนาจรัฐ

แนวคิดและทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาถึงบทบาท และหน้าที่ในการทำหน้าที่ของนักหนังสือพิมพ์ โดยได้นำไปเทียบเคียงกับการถอดบทเรียน และประสบการณ์ของบรรณาธิการข่าว และผู้สื่อข่าวภาคสนาม เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์เสนอเป็นแนวทางในการทำหน้าที่สื่อมวลชนของนักหนังสือพิมพ์

2. ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน (Agenda Setting Function of Mass Media)

ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน มีรากฐานมาจากแนวคิดดั้งเดิมของ “อวลสเตอร์ ลิบแมน” ระบุว่ามนุษย์ในสังคมมักจะตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ผ่านภาพในหัวสมองที่ถูกแต่งแต้มแต่งจากการรับรู้ผ่านประสบการณ์ทางอ้อมที่นำเสนอโดยสื่อมวลชน

ต่อมา “โคเฮน” (Cohen, 1963) นำแนวคิดดังกล่าวมาขยายต่อ โดยระบุว่าหนังสือพิมพ์มีบทบาทสำคัญมากกว่าการเป็นผู้นำเสนอข่าวสารและความคิดเห็น แต่ประสบความสำเร็จในการบอกให้ประชาชนคิดถึงเรื่องอะไร

แม็คคอมบส์ และชอร์ (McCombs and Shaw, 1972) วิจัยพบว่า ผู้อ่านหนังสือพิมพ์รับรู้ถึงความสำคัญตามที่หนังสือพิมพ์นำเสนอประเด็นข่าวสาร โดยหนังสือพิมพ์มีบทบาทเป็นผู้กำหนดวาระข่าวสารให้เกิดขึ้นในความคิดของปัจเจกบุคคล

ทฤษฎีการกำหนดวาระข่าวสารของสื่อมวลชน จะนำมาใช้เป็นกรอบในการถอดบทเรียน และประสบการณ์ของบรรณาธิการข่าว และผู้สื่อข่าวภาคสนาม เพื่อหาคำตอบว่า มีหลักและวิธีการอย่างไรในการกำหนดประเด็นนำเสนอข่าว

3. แนวคิดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์

3.1 ความหมายของหนังสือพิมพ์และปรัชญาแห่งวิชาชีพ

ครุณี หิรัญรักษ์ (2543: 1) ระบุว่า “หนังสือพิมพ์” ตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. 2485 หมายความว่า สิ่งพิมพ์ที่จำหน่ายเดียวกันและออกหรือเจตนาจะออกตามลำดับเรื่องไปมีการกำหนดระยะเวลาหรือไม่ก็ตามมีข้อความต่อเนื่องกันหรือไม่ก็ตามมีข้อความต่อเนื่องกันหรือไม่ก็ตาม

อย่างไรก็ตามความหมายหรือคำจำกัดความ “หนังสือพิมพ์” ได้มีผู้นิยามไว้จากบุคคลหลาย ๆ อาชีพ อาทิเช่น นักเศรษฐศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักการเมือง และนักทฤษฎีด้าน

การสื่อสารโดยทั่วไปแล้วคำว่าหนังสือพิมพ์จะหมายถึงหนังสือพิมพ์ที่ออกตามเวลา และตีพิมพ์ข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ ๆ ให้กับผู้อ่านได้รับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

วิลานี พิพิธกุล (ในอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ 2547: 296, 299) กล่าวว่า ความเป็นกลางหรือการรายงานข่าวแบบภววิสัย (objective) ซึ่งเป็นรากฐานและปรัชญาของ “ข่าว” (news) ได้กลายมาเป็นเสาหลักแห่งปรัชญาวิชาชีพของหนังสือพิมพ์ แม้ว่าแนวคิดเรื่องความเป็นกลางยังคงได้รับการโต้แย้งหรือถกเถียงอย่างเสมอมาแต่ก็ถือว่าเป็นปรัชญาหลักของวิชาชีพวารสารศาสตร์หรือหนังสือพิมพ์ที่แพร่หลายที่สุดในปัจจุบัน การพิจารณาเรื่องความเป็นกลางจึงต้องทำความเข้าใจบริบทของสังคมและประวัติศาสตร์ในแต่ละขั้นของพัฒนาการแห่งแนวคิดและตระหนักว่าไม่มีจุดปลายสุดของพัฒนาการที่เรียกว่าเป็นจุดสมบูรณ์เพราะปรัชญาเรื่องความเป็นกลางต้องปรับตัวไปตามพัฒนาการของมาตรฐานวิชาชีพด้วย

3.2 ข้อดีและข้อจำกัดของหนังสือพิมพ์

สื่อมวลชนโดยทั่วไปมีหลายประเภท แต่การคัดเอาสื่อชนิดหนังสือพิมพ์มาใช้ในการวิจัย เนื่องจากคุณลักษณะพิเศษบางประการที่สื่อชนิดอื่น ๆ ไม่มีเหมือนสื่อประเภทนี้ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการควบคุมจังหวะการรับ การอ่าน ความลึกซึ้งกว้างขวางของเนื้อหา ผู้อ่านสามารถเลือกอ่านเลือกใช้หนังสือพิมพ์ได้ตามความต้องการ เนื้อหาแนวเรื่องความต้องการในแต่ละประเภทของสื่อสิ่งพิมพ์มีต่างกัน

จุมพล รอดคำดี (2531: 250-251) กล่าวถึงข้อดีและข้อจำกัดของหนังสือพิมพ์ว่า

3.2.1 ข้อดี

- 1) หนังสือพิมพ์เป็นสื่อมวลชนที่สามารถเก็บข้อมูลนำมาอ้างอิงได้ในภายหลัง
- 2) หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่มีราคาถูก
- 3) หนังสือพิมพ์สามารถเสนอเนื้อหาได้อย่างละเอียด และสามารถย้อนกลับมาอ่านได้
- 4) หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักเบา สามารถนำติดตัวไปได้ง่าย และสะดวกต่อการอ่านตรงจุดใดก็ได้ที่มีแสงสว่างเพียงพอ
- 5) หนังสือพิมพ์สามารถเสนอได้ทั้งภาพ และตัวอักษร ทำให้ง่ายต่อการเข้าใจ
- 6) หนังสือพิมพ์ช่วยในการเสนอแนะ หรือชี้แนะให้แก่สังคม หรือผู้อ่าน
- 7) หนังสือพิมพ์เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้มีโอกาสเลือกรับข่าวสารต่าง ๆ ได้

3.2.2 ข้อจำกัด

- 1) ผู้รับสารที่อ่านหนังสือไม่ออกหรือตามองไม่เห็น อาจไม่สามารถรับสื่อประเภทนี้ได้
- 2) ข่าวสารในหนังสือพิมพ์สลายตัวได้ง่าย
- 3) เป็นการมองข่าวสารในวงแคบ จะรายงานเหตุการณ์ตามสิ่งที่ตนเองเห็นเท่านั้น ดังนั้นผู้รับจะต้องมีวิจารณญาณ
- 4) หนังสือพิมพ์จะส่งข่าวสารไปถึงผู้รับได้ช้าเพราะต้องอาศัยพาหนะนำพาไป

3.3 ประเภทของหนังสือพิมพ์

โดยทั่วไปตามหลักวารสารศาสตร์สากล มักแบ่งหนังสือพิมพ์ตามเนื้อหาเป็นสำคัญซึ่ง ครุณี หิรัญรักษ์ (2543: 1-2) ได้จำแนกเป็น 3 ประเภท

1. หนังสือพิมพ์ประเภทประชานิยม (Popular Newspaper) หนังสือพิมพ์ประเภทนี้มุ่งให้ความสำคัญต่อข่าวสารประเภทเร้าอารมณ์ ตื่นเต้น และเบา (soft news) ข่าวดังกล่าวนี้ได้แก่ ข่าวอาชญากรรม ข่าวอุบัติเหตุ ไฟไหม้ ข่าวในแวดวงสังคม เป็นต้น ซึ่งเป็นข่าวที่คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจ เหมาะสำหรับผู้อ่านทุกระดับ ผลที่ตามมาจากการอ่าน และตลอดจนการใช้ภาษาหนังสือพิมพ์ประเภทนี้จะมีลักษณะทันทีทันใด การจัดหน้าของหนังสือพิมพ์ประเภทนี้จะเน้นในด้านการดึงดูดใจ และเร้าอารมณ์ผู้อ่านให้มากที่สุดจำนวนจำหน่ายหนังสือพิมพ์ประเภทนี้ค่อนข้างสูง

2. หนังสือพิมพ์ประเภทคุณภาพ (Quality Newspaper) หนังสือพิมพ์ประเภทนี้มุ่งให้ความสำคัญต่อข่าวสารที่เน้นหนักทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และปัญหาในหลายๆ ด้าน ข่าวสารดังกล่าวมีลักษณะเป็นข่าวหนัก (hard news) เหมาะสำหรับผู้อ่านที่สนใจและอยู่ในวงการผู้อ่านหนังสือพิมพ์ประเภทคุณภาพมีจำนวนค่อนข้างจำกัด และน้อยกว่าผู้อ่านหนังสือพิมพ์ประเภทประชานิยม ดังนั้นจำนวนจำหน่ายจึงต่ำกว่าหนังสือพิมพ์ประเภทแรก

3. หนังสือพิมพ์ประเภทผสมผสาน (Combination Newspaper) หนังสือพิมพ์ประเภทนี้ให้ความสำคัญต่อข่าวสารประเภทหนักและข่าวเบาในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน โดยในแต่ละฉบับจะมีเนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในขณะเดียวกันเนื้อหาการให้ความบันเทิง และข่าวสารประเภทเร้าอารมณ์ สำหรับผู้อ่านทั่ว ๆ ไป ซึ่งหนังสือพิมพ์ประเภทนี้มีแนวโน้มที่จะมากขึ้น เพราะมุ่งเข้าถึงและขยายกลุ่มผู้อ่านทุกประเภทและทุกระดับได้มากขึ้น

วิลาสินี พิพิธกุล (ในอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2547: 303) ระบุว่า การจำแนกประเภทของหนังสือพิมพ์ทำได้หลายแบบ กล่าวคือ

1. จำแนกตามเนื้อหา แบ่งได้เป็นหนังสือพิมพ์ปริมาณ (Popular Newspaper) และหนังสือพิมพ์คุณภาพ (Quality Newspaper)
2. จำแนกตามกลุ่มผู้อ่าน เป็นหนังสือพิมพ์มวลชน (Mass Newspaper) กับหนังสือพิมพ์ผู้นำ (Leader/elite Newspaper)
3. จำแนกตามระยะเวลาที่ออกเผยแพร่ แบ่งเป็นรายวัน, ราย 2 - 3 วัน, รายสัปดาห์, รายปักษ์ และรายเดือน
4. จำแนกตามพื้นที่ที่จัดจำหน่าย เป็นหนังสือพิมพ์ระดับชาติ กับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และหนังสือพิมพ์ชุมชน
5. จำแนกตามขนาดของหนังสือพิมพ์ โดยทั่วไปหนังสือพิมพ์จะมีขนาดรูปเล่ม 2 แบบคือ ขนาด 15" x 22" หรือขนาดใหญ่ (Full size) และขนาด 11" x 13" ซึ่งมีขนาดของหน้าประมาณ ½ ของหนังสือพิมพ์ขนาดใหญ่ตามแนวนอนหรือเรียกทั่วไปว่า ขนาดแท็บลอยด์ (Tabloid)
6. จำแนกตามรูปลักษณ์ โดยพิจารณาจากการจัดหน้าหนึ่ง การพาดหัวข่าว การใช้สีเป็นต้น

3.4 ประเภทการเป็นเจ้าของและการดำเนินการของหนังสือพิมพ์

ปัจจุบันกิจการหนังสือพิมพ์อยู่ภายใต้การดำเนินงานหรือภายใต้การเป็นเจ้าของในรูปแบบแตกต่างกัน การดำเนินการเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์โดยปกติจะมีรูปแบบ ดังต่อไปนี้ (ครุณี หิรัญรักษ์ 2543:2-9)

1. เป็นเจ้าของโดยตรง (Individual Ownership)
2. เป็นเจ้าของโดยหุ้นส่วน (Partnership)
3. เป็นเจ้าของโดยการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเป็นบริษัท (Cooperation)
4. เป็นเจ้าของโดยถือกรรมสิทธิ์แบบเครือข่าย และแบบกลุ่ม (Group or Chain Ownership)
5. เป็นเจ้าของโดยการร่วมหุ้นระหว่างพนักงานลูกจ้าง (Employee Ownership)
6. เป็นเจ้าของโดยการเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงจากหน่วยงานอื่น (Cross Media / Vertical Ownership)
7. เป็นเจ้าของโดยการร่วมลงทุนในกิจการหนังสือพิมพ์หลายฉบับ (Joint Operation)
8. เป็นเจ้าของโดยการร่วมลงทุนธุรกิจข้ามสื่อ (Cross Media Ownership)

หนังสือพิมพ์ที่มีการดำเนินงานแต่ละรูปแบบมีข้อดีข้อเสียต่างกันไป เช่น หนังสือพิมพ์ที่ใช้ทุนจากเจ้าของโดยตรง มักจะเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีขนาดเล็ก มีระยะออกเป็นรายสัปดาห์ มีหนังสือพิมพ์รายวันไม่กี่ฉบับที่มีบุคคลคนเดียวเป็นเจ้าของ การดำเนินกิจการประเภทนี้เจ้าของมักจะทำหน้าที่เป็นทั้งบรรณาธิการและผู้จัดการคอยดูแลควบคุมทุกหน่วยงานในองค์กรในหนังสือพิมพ์ของตน ข้อดี คือ เจ้าของบรรณาธิการมีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจทั้งเรื่องของธุรกิจและการเสนอข่าว ได้กำไรสุทธิทั้งหมดจากธุรกิจของเขาเอง และเขาจะได้เปรียบเสมือนเป็นหนึ่งเดียวกันกับหนังสือพิมพ์ของเขาในสายตาของผู้อ่านแต่ก็มีข้อเสีย คือ ไม่สามารถขยายตัวเป็นธุรกิจใหญ่ได้

ส่วนหนังสือพิมพ์ประเภทเจ้าของโดยหุ้นส่วน (Partnership) ซึ่งหมายถึง การเป็นเจ้าของร่วมกันในการพิมพ์ของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป เป็นการจัดทำที่ข้อสัญญาผูกพันซึ่งกันและกันเกี่ยวกับนโยบาย วัตถุประสงค์ การจัดทำ การขยาย และการบริหารงานทั่ว ๆ ไป ข้อดีคือการกระจายความเสี่ยงแต่ข้อเสียที่สำคัญก็คือ หุ้นส่วนแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบในหนี้สินที่เกิดขึ้นของหนังสือพิมพ์ทั้งหมด แม้ว่าหนี้สินเหล่านั้นจะถูกก่อขึ้นมาโดยผู้ร่วมหุ้นคนใดคนหนึ่งก็ตาม

3.5 หลักการจัดองค์กรและหน่วยงานในองค์กรหนังสือพิมพ์

การจัดการองค์กรหนังสือพิมพ์ โดยทั่วไปจะประกอบด้วยหน่วยงานหลัก 3 ด้าน ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะมีการทำงานที่ประสานงาน และมีความต่อเนื่องกัน

1. หน่วยงานด้านการจัดการ
2. หน่วยงานด้านบรรณาธิการ
3. หน่วยงานด้านการผลิต

หน่วยงานทั้งสามจะมีความแตกต่างกัน ทั้งขึ้นอยู่กับนโยบาย ขนาด และการลงทุน รวมทั้งจำนวนยอดจำหน่ายของหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ หนังสือพิมพ์ขนาดใหญ่จะมีจำนวนบุคลากรมากกว่า และมีขบวนการผลิต และอุปกรณ์ในการผลิตที่ทันสมัย มีประสิทธิภาพสูง และมีความซับซ้อนกว่าหนังสือพิมพ์ที่มีขนาดกลาง และขนาดเล็ก

3.6 การบริหารงานกองบรรณาธิการข่าวหนังสือพิมพ์

กองบรรณาธิการเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับข่าวสารและบทความทุกอย่างที่มีในหน้าหนังสือพิมพ์ (ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการโฆษณา) หน่วยงานใหญ่นี้ประกอบด้วยหน่วยงานหลายๆหน่วย เช่น ฝ่ายข่าวการเมือง ฝ่ายข่าวสังคม ฝ่ายข่าวต่างประเทศ ฝ่ายข่าวกีฬา ฝ่ายภาพ ฯลฯ รวมไปถึงศูนย์ข้อมูล ขึ้นอยู่กับว่าหนังสือพิมพ์นั้นมีขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก

โครงสร้างของหน่วยงานกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับจะมีลักษณะที่แตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบาย ขนาดกิจการและการลงทุนของหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ขนาด

ใหญ่และมีขีดจำหน่ายสูง ก็จะมีโครงสร้างของหน่วยงานกองบรรณาธิการที่ใหญ่และมีบุคลากรมากกว่าหนังสือพิมพ์ขนาดเล็ก โดยทั่วไปมีการแบ่งหน้าที่การทำงานแต่ละตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้ (ครุณี หิรัญรักษ์ (2543: 10-58) อ้างใน สายศิริ ด้านวัฒนธรรม (2549: 20)

1. บรรณาธิการมีหน้าที่ควบคุมดูแลรับผิดชอบงานกองบรรณาธิการทั้งหมดมีอำนาจชี้ขาด ตัดสินนโยบาย ให้คุณให้โทษ ควบคุมการใช้จ่ายเงินของกองบรรณาธิการ ประสานงานกองจัดการประสานงานฝ่ายการตลาดทั้งฝ่ายโฆษณาและจัดจำหน่ายและเป็นผู้ดำเนินพิธีการ
2. บรรณาธิการบริหาร เป็นผู้ควบคุมงานของกองบรรณาธิการโดยทำงานขึ้นตรงกับบรรณาธิการ รับสนองนโยบายจากบรรณาธิการและรับผิดชอบการทำงานตามนโยบายข่าวและบทความทั้งหมด อนุมัติการใช้จ่ายเงินค่ารถ ค่ารับรอง เบี้ยเลี้ยงการเดินทางไปทำข่าวต่างจังหวัด ควบคุมบริหาร ให้คุณให้โทษเจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการโดยเสนอต่อบรรณาธิการหรือตามที่บรรณาธิการสั่ง
3. บรรณาธิการข่าวทำงานขึ้นตรงต่อบรรณาธิการบริหาร รับนโยบายการเสนอข่าวจาก บรรณาธิการบริหาร ควบคุมงานข่าวในประเทศ ทั้งข่าวการเมือง เศรษฐกิจ และข่าวทั่วไป มีอำนาจหน้าที่ให้คุณให้โทษ เจ้าหน้าที่รับผิดชอบ คือหัวหน้าข่าวหน้า 1 หัวหน้าข่าวเศรษฐกิจ หัวหน้าช่างภาพ
4. หัวหน้าข่าวหน้า 1 ทำงานขึ้นตรงต่อบรรณาธิการ ควบคุมรับผิดชอบข่าวภายในประเทศทั้งหมด ทั้งข่าวการเมือง และทั่วไป มีอำนาจบังคับบัญชานักข่าว คนขับรถ ไรท์เตอร์
5. หัวหน้าข่าว ฝ่าย/สาย ต่าง ๆ ทำงานขึ้นตรง และรับนโยบายข่าวจาก บรรณาธิการข่าวรับผิดชอบการเสนอข่าว บทความในหน้า หรือพื้นที่ของฝ่ายตน มีอำนาจในการบังคับบัญชานักข่าวประจำฝ่าย/สายของตน
6. บรรณาธิการบทความ รับนโยบายการเสนอบทความ ทำงานขึ้นตรงต่อบรรณาธิการบริหาร รับผิดชอบพิจารณาบทความเพื่อนำเสนอให้ทันเหตุการณ์ ตกแต่งบทความให้สละสลวยน่าอ่าน ประสานงานกับแหล่งข้อมูลทางวิชาการ การวิเคราะห์ตามสถาบันการศึกษาและหน่วยงานวิจัยต่าง ๆ ประสานงานกับนักเขียนบทนำตามนโยบายของ “โต๊ะข่าว” ซึ่งมีบรรณาธิการข่าวเป็นผู้ควบคุม
7. หัวหน้าบรรณาธิการ รับผิดชอบการจัดวางหนังสือพิมพ์ รูปแบบ จัดทำพาดหัวข่าว โปรยข่าว ประสานงานกับการ์ตูนนิสต์ประกอบเรื่อง- การ์ตูนล้อ และการบังคับบัญชาเจ้าหน้าที่ในสังกัด

8. หัวหน้าช่างภาพ ทำงานขึ้นตรง รับผิดชอบนโยบายการถ่ายภาพ บรรณาธิการ
รับผิดชอบการถ่ายภาพตามสั่งของ “โต๊ะข่าว” บังคับบัญชาเจ้าหน้าที่ในสังกัด

9. รีไรท์เตอร์ รับข่าวทางโทรศัพท์ และทางอื่นจากนักข่าว เขียนข่าวตามสั่งของ
หัวหน้าข่าว และช่วยเช็คข่าวถ้าจำเป็นและทำได้

10. บรรณาธิการหรือหัวหน้าศูนย์ข้อมูล รับผิดชอบงานจัดหาและจัดเก็บเอกสาร
ข้อมูล หนังสือข่าว ข่าว ภาพฟิล์มทั้งหมดรับนโยบายการจัดเก็บทุกสิ่งทุกอย่างจากบรรณาธิการ
บริหาร

ทั้งนี้กองบรรณาธิการจะมีกลไกการทำงานร่วมกันที่สำคัญคือสิ่งที่เรียกว่า
“โต๊ะข่าว” หรือ “การประชุมข่าว” ซึ่งจะเป็นการที่ทุกฝ่ายได้รับรู้แลกเปลี่ยนข้อมูล มอบหมายงาน
และวางแผนการทำงานร่วมกัน

3.7 การบริหารทรัพยากรบุคคลของกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์

สมหมาย ปาริจฉัตต์ (2537: 54) ระบุว่า ทรัพยากรที่ผู้บริหารหนังสือพิมพ์ต้องใช้
ความสามารถในการบริหารให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด คือ ทรัพยากรบุคคล (Human Resource)
งบประมาณ (Budget) เวลา (Time) และเนื้อที่ข่าว (News Holes) โดยในส่วนของบุคลากรนั้น
องค์กรหนังสือพิมพ์จะต้องกำหนดการบริหารตั้งแต่การจ้างงาน การฝึกอบรมพัฒนาบุคลากร
ระหว่างการทำงาน และการจูงใจให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ทั้งนี้ธรรมชาติของนักหนังสือพิมพ์และธรรมชาติของงานข่าวเป็นตัวแปรที่สำคัญ
ทำให้ยากที่จะนำแนวคิดการบริหารธุรกิจแบบใดแบบหนึ่งมาบริหารห้องข่าวได้ เพราะคน
หนังสือพิมพ์นั้นไม่ได้มองตัวเองว่าเป็นแค่ลูกจ้างขององค์กรที่ตนสังกัดอยู่เท่านั้น หากกำหนด
ตัวเองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญที่แตกฉานในวิชาชีพที่ต้องการการยอมรับจากเพื่อนร่วมวิชาชีพ และ คน
อื่น ๆ นอกจากนี้ด้วยสถานะลูกจ้างขององค์กร แม้นักหนังสือพิมพ์จะยึดเป้าหมายขององค์กร คือ
การทำกำไร แต่ก็ยอมจะยึดมั่นในหลักการการทำหน้าที่ที่ต้องมีความถูกต้อง (Accuracy) และ
เที่ยงธรรม (Fairness) การบริหารห้องข่าวจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงธรรมชาติทั้งสองประการนี้

ในแง่ของการบริหารทรัพยากรบุคคลในงานข่าวนั้นต้องคำนึงถึงขั้นตอนการจ้าง
งาน การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร และการจูงใจให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในด้าน
การพัฒนาบุคลากรนั้นสามารถทำในลักษณะการจัดฝึกอบรมภายใน (In-house Training หรือ on
the job training) ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมาก ส่วนการจูงใจให้ปฏิบัติงานนั้น มีเครื่องมือสำคัญ คือ
การให้รางวัล และการลงโทษไม่ต่างจากการบริหารงานบุคลากรทั่วไป

3.8 หนังสือพิมพ์รายวันในประเทศไทย

วิลาสินี พิพิธกุล (ในอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2547: 326) จำแนกความแตกต่างของหนังสือพิมพ์รายวันในประเทศไทยออกเป็น ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ความแตกต่างของหนังสือพิมพ์รายวันตามลักษณะเด่น และตามกลุ่มผู้อ่าน

หนังสือพิมพ์	ลักษณะเด่น	กลุ่มผู้อ่าน
กรุงเทพธุรกิจ	มุ่งเสนอข่าวธุรกิจ	นักธุรกิจตั้งแต่ระดับกลางขึ้นไปและ คนทำงานที่สนใจข่าวธุรกิจ
ข่าวสด	เสนอข่าวทั่วไปมีลักษณะของข่าวเบา	คนทั่วไปทุกกลุ่มอายุ อาชีพ
คมชัดลึก	เสนอข่าวทั่วไปมีลักษณะของข่าวเบา	คนทั่วไปทุกกลุ่มอายุ อาชีพ
เดลินิวส์	เสนอข่าวทั่วไปมีลักษณะของข่าวเบา	ประชาชนที่มีฐานะปานกลางลงไป
ไทยรัฐ	เสนอข่าวทั่วไปมีลักษณะของข่าวเบา	คนทั่วไปทุกชนชั้น
ไทยโพสต์	เสนอข่าวหนัก เน้นการเมือง	ข้าราชการ แพทย์ ผู้สนใจการเมือง เพศชายอายุ 30 ปีขึ้นไปอาศัยใน กรุงเทพฯ มากกว่าต่างจังหวัด
แนวหน้า	เสนอข่าวทั่วไปเน้นบทความ	ชนชั้นกลางค่อนข้างมีฐานะ
บ้านเมือง	เสนอข่าวทั่วไป	ข้าราชการ ครอบครัว
ผู้จัดการรายวัน	หนังสือพิมพ์ธุรกิจรายวันเสนอข่าว ธุรกิจ การเมือง	ชนชั้นกลางนักธุรกิจ ข้าราชการ การศึกษาตั้งแต่อนุปริญญาขึ้นไป
มติชนรายวัน	เสนอข่าวทั่วไปในลักษณะของข่าว หนัก	อายุ 30 ปีขึ้นไปส่วนใหญ่เพศชาย อาชีพพนักงานบริษัท นักธุรกิจ ข้าราชการ พยายามขยายฐานสู่ผู้หญิง วัยรุ่นและเด็ก
วัฏจักรรายวัน	หนังสือพิมพ์ธุรกิจรายวัน เสนอข่าว เศรษฐกิจการเมือง	นักธุรกิจ นักศึกษา บุคคลทั่วไป

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

หนังสือพิมพ์	ลักษณะเด่น	กลุ่มผู้อ่าน
สยามรัฐรายวัน	เสนอข่าวทั่วไป มีบทความค่อนข้างมาก	ข้าราชการ ครู วิศวกร พยาบาล ข้าราชการ ผู้กลุ่ม อบต. และ อบจ.
เดอะเนชั่น	หนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษ เสนอข่าวเน้นในเรื่องสาระ เช่น ข่าว การเมือง เศรษฐกิจหรือเหตุการณ์ ระหว่างประเทศ	นักธุรกิจ ข้าราชการ นักการเมือง ชาวต่างชาติ ทูตานุทูต

นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์ไทยฉบับอื่น ๆ ที่มีได้ปรากฏในตารางข้างต้น กล่าวคือ หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ (ภาษาอังกฤษ) หนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ และหนังสือพิมพ์บางกอกทูเดย์

3.9 ปัจจัยควบคุมหนังสือพิมพ์

สิทธิพิชัย ขันสุวรรณ (2539: 4) ระบุว่าเป้าหมายการดำเนินธุรกิจของหนังสือพิมพ์ก็เช่นเดียวกับเป้าหมายการดำเนินธุรกิจอื่น ๆ โดยทั่วไปนั่นคือความอยู่รอด ตลอดจนสามารถสร้างผลกำไรตอบแทนการลงทุน และการขยายกิจการให้เติบโตยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทว่าการที่หนังสือพิมพ์มีภาระหน้าที่ผูกพันต้องรับใช้สาธารณชนในสังคม ตามบทบาทหน้าที่ที่สังคมได้กำหนดไว้เมื่อแรกก่อตั้งเป็นสถาบันสาธารณะนั้น ความอยู่รอดดังกล่าวจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงกำไรที่หนังสือพิมพ์ได้รับจากการจำหน่าย และค่าโฆษณาเท่านั้น ในความเป็น “สถาบันสาธารณะ” หนังสือพิมพ์จะต้องได้รับความน่าเชื่อถือศรัทธาจากสาธารณชนกลุ่มอื่น ๆ นอกเหนือจากผู้อ่าน และผู้ลงโฆษณาด้วย

ทั้งนี้สมาคมการตลาดหนังสือพิมพ์นานาชาติ (International Newspaper Marketing Association) ได้รวบรวมแนวทางการบริหารธุรกิจของหนังสือพิมพ์หลายฉบับ และสร้างเป็นแนวคิดการบริหารงานหนังสือพิมพ์แบบเบ็ดเสร็จ (The Total Newspaper Concept) ซึ่งระบุว่าหน่วยงานต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์จะต้องมีการติดต่อสื่อสาร (Communicate) ร่วมมือ (Cooperate) และมีความพยายามร่วมกัน (Coordinate Efforts) ที่จะผลิตหนังสือพิมพ์ขึ้นนำออกสู่ตลาด โดยจะต้องคำนึงถึงและสนองตอบต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายภายนอก 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้อ่านประจำ กลุ่มผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้อ่าน กลุ่มผู้ลงโฆษณาเป็นประจำ และกลุ่มผู้ที่ไม่เคยลงโฆษณา อย่างไรก็ตามก็ให้ความสำคัญกับอีก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ที่ไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นเป็นประจำ และกลุ่มผู้ที่มิได้ลงโฆษณาหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นเป็นประจำด้วย โดยหากหนังสือพิมพ์

สามารถติดตามรับรู้ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั้งสองกลุ่มนี้หลังได้แล้วก็จะสามารถเปลี่ยนลูกค้าขาจรให้เป็นลูกค้าประจำได้

สิทธิพิชัย ชันสุวรรณ (2539:4) สรุปว่า ถ้าพิจารณาในแง่ของการควบคุมหนังสือพิมพ์ (Press Control) แล้วจะเห็นว่าหนังสือพิมพ์จะถูกควบคุม จากทางใดทางหนึ่ง หรือหลาย ๆ ทางพร้อมกันจากแหล่งควบคุม 5 ด้านคือ

1. การควบคุมจากรัฐบาล (Government Control)
2. การควบคุมจากสาธารณชน (Public Control)
3. การควบคุมจากแหล่งข่าว (Source Control)
4. การควบคุมจากทางธุรกิจ (Business Control)
5. การควบคุมจากตัวสื่อหนังสือพิมพ์เอง (Self Control)

3.9.1 การควบคุมจากรัฐบาล (Government Control)

การที่รัฐบาลหรือหน่วยงานภาครัฐใช้เครื่องมือ หรือมาตรการทางกฎหมาย กฎระเบียบต่าง ๆ ควบคุมกำกับหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีตัวอย่างในอดีตหลายกรณีที่รัฐบาลใช้อำนาจควบคุมสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เช่น ประกาศคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินฉบับที่ 42 ลงวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หรือ พร. 42 ที่ในที่สุดองค์กรวิชาชีพได้รวมตัวกันต่อสู้เรียกร้องให้มีการยกเลิกได้สำเร็จในเดือนมกราคม พ.ศ. 2534 (สุทธิชัย หยุ่น, 2537: 148)

นอกจากนี้ยังมี พ.ร.บ. การพิมพ์ พ.ศ. 2484 และกฎหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับการควบคุมหนังสือพิมพ์ อาทิ ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่ภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 สิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชนได้รับการคุ้มครองอย่างจริงจังมากขึ้นตามมาตรา 39 ที่ระบุว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายด้วยวิธีอื่น” อีกทั้งยังมี พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ที่เปิดช่องให้ประชาชนทั่วไปรวมทั้งสื่อมวลชนสามารถขอเข้าตรวจดู หรือขอทำสำเนาเอกสารของราชการที่อยู่ในเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ได้

ต่อมายังมีการออก พ.ร.บ. จดแจ้งการพิมพ์ พ.ศ. 2550 เพื่อวางหลักเกณฑ์ในการรับจดแจ้งการพิมพ์ เป็นหลักฐานให้ทราบว่าผู้ใด เป็นผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา บรรณาธิการ หรือเจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์ เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบของประชาชนผู้ที่ได้รับความเสียหายในการฟ้องร้อง ดำเนินคดีในกรณีที่บุคคลดังกล่าวกระทำผิดกฎหมายอันเนื่องมาจากเป็นผู้พิมพ์ผู้โฆษณา บรรณาธิการ หรือเจ้าของกิจการ หนังสือพิมพ์ ซึ่งหลังจากกฎหมายดังกล่าวมีผลบังคับใช้ทำให้หนังสือพิมพ์มีความเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐบาลมากขึ้น

3.9.2 การควบคุมจากสาธารณชน (Public Control)

เป็นการควบคุมที่เกิดจากสาธารณชนที่อยู่ภายนอกวงการสื่อมวลชน พิศัยฐ์ ขวาลาวัช (2535, อ้างถึงในอภิชาติ ศักดิเศรษฐ์ 2543: 47) เห็นว่าการที่ประชาชนควบคุมสื่อโดยการไม่ซื้อ ไม่ชม ไม่อุดหนุนนั้น เป็นการควบคุมที่ค่อนข้างเป็นคัมภีร์และขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของสื่อมวลชนเองกับความตระหนักในคุณค่าของสื่อมวลชนของประชาชนเองมากกว่า

สุทธิชัย หยุ่น (2537: 5) กล่าวในบทความเรื่อง “ใครจะเฝ้าดูหมาเฝ้าบ้าน” ใจความว่า ไซว่่านักหนังสือพิมพ์ทุกคนจะยึดมั่นต่อหลักการแห่งวิชาชีพเสมอไป กลุ่ม “เฝ้าดูหมาเฝ้าบ้าน” หรือ Media Watch จะต้องเกิดขึ้นหากเราต้องการให้มีการปกป้องเสรีภาพ และความถูกต้องเป็นจริงของข่าวสารอันน่าหวงแหนอย่างเอาจริงเอาจัง

ทั้งนี้ในปัจจุบันมีความก้าวหน้าในมาตรฐานควบคุมสื่อมวลชนจากสาธารณชนไปอีกก้าวหนึ่งที่สำคัญ หลักจากที่มีการจัดทำโครงการเฝ้าระวัง และตรวจสอบสื่อเพื่อสุขภาพที่ดีของสังคม (Media Monitor) ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยมีทีมนักวิชาการด้านการสื่อสารมวลชนทำการติดตาม และวิเคราะห์การนำเสนอข่าวสารของสื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่มีเหตุการณ์เคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีผู้ชุมนุมที่ต้องการให้ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ลาออก ในช่วงเดือนมกราคมต่อเนื่องมาจนมีนาคม 2549 โครงการ Media Monitor ได้วิเคราะห์การนำเสนอข่าวดังกล่าวของสื่อโทรทัศน์ทุกช่องทั้งในแง่ของความสมดุล ความเป็นธรรม และความเป็นกลาง แล้วมีการแถลงเสนอผลการวิเคราะห์เป็นข้อมูลป้อนกลับไปยังสื่อมวลชน โดยหวังผลว่าจะเป็นกระจุกสะทอนการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนนั่นเอง

3.9.3 การควบคุมจากแหล่งข่าว (Source Control)

แหล่งข่าวนับเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ที่สำคัญ ความเชื่อถือ ความสนิทสนม ใกล้ชิด คู่กันเคย ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างนักข่าวกับแหล่งข่าวนั้นย่อมมีผลต่อการนำเสนอข่าวของนักข่าวขึ้นอยู่กับตัวนักข่าวที่จะสามารถคงความเป็นกลาง (Objectivity) ได้มากน้อยเพียงใด

สิริทิพย์ ชันสุวรรณ (2539: 133) กล่าวว่า แหล่งข่าวบางแหล่งมีความใกล้ชิดกับหนังสือพิมพ์มาก ข้อมูลข่าวสารบางอย่างจึงอาจถูกปิดบังหรือบิดเบือนไปได้โดยที่หนังสือพิมพ์อาจจะไม่รู้ถึงกระแสวงสงสัย

พิศัยฐ์ ขวาลาวัช (2546: 13) กล่าวว่า การที่นักข่าวทำงานใกล้ชิดกับแหล่งข่าว นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ อาจทำให้เกิดความโน้มเอียงที่นักข่าวจะคิดว่าตัวเองกลายเป็่นนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เสียเอง ซึ่งมีผลต่อการนำเสนอข่าวเข้าลักษณะติดยึดแหล่งข่าวจนลืมนหน้าที่หลักของตัวเอง

3.9.4 การควบคุมจากธุรกิจ (Business Control)

สิริทิพย์ ชันสุวรรณ (2539: 133) กล่าวว่า การควบคุมจากทางธุรกิจนั้นทำได้หลายช่องทาง คือ

1. จากทางเจ้าของหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีอำนาจในการจ้างหรือไล่ออก ให้รางวัลหรือลงโทษ ผู้สื่อข่าวซึ่งเป็นลูกจ้างของหนังสือพิมพ์ได้ เจ้าของหนังสือพิมพ์จึงมีอำนาจควบคุมเนื้อหาของหนังสือพิมพ์ได้เท่าที่ต้องการ
2. จากทางระบบการค้าผูกขาด ซึ่งหมายถึง การที่มีการซื้อ หรือการลงทุนรูปแบบใด รูปแบบหนึ่ง ในกิจการหนังสือพิมพ์ซึ่งอาจเชื่อมโยงกับธุรกิจอื่น ๆ ในเครือของผู้ลงทุน หรือการที่มีการลงทุนร่วมกันระหว่างเจ้าของหนังสือพิมพ์กับเจ้าของธุรกิจอื่น ๆ ฯลฯ ที่ในที่สุดทำให้เกิดการผูกขาดในธุรกิจหนังสือพิมพ์ และนำไปสู่การผูกขาดการนำเสนอข่าวสารได้ในที่สุด
3. จากทางการโฆษณา อันเป็นที่มาของรายได้ของหนังสือพิมพ์ การที่พื้นที่ส่วนใหญ่ของหนังสือพิมพ์ใช้รองรับการโฆษณา ย่อมมีผลต่อการนำเสนอข่าวสาร และยังไม่วมไปถึงการโฆษณาแฝงที่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน

3.9.5 การควบคุมจากตัวสื่อหนังสือพิมพ์เอง (Self Control)

รายงานการวิจัยของ สมหมาย ปาจิณดัตต์ (2547: 201, 220) ซึ่งได้ศึกษาถึงพัฒนาการการควบคุมกันเองของหนังสือพิมพ์ ระบุว่าความคิดที่จะควบคุมมีมาตั้งแต่ยุคแรกที่มีหนังสือพิมพ์เกิดขึ้น แต่ไม่มีความชัดเจนกระทั่งมีรัฐธรรมนูญขึ้น โดยมีการจัดตั้งเป็นสมาคมวิชาชีพหนังสือพิมพ์แต่ก็ต้องเผชิญกับปัญหาทางการเมืองต่าง ๆ แม้ว่าจะมีการยกร่างกฎหมายเพื่อจัดตั้งสภาการหนังสือพิมพ์ขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 แต่ก็ไม่สามารถออกบังคับใช้ได้

จนกระทั่งหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 เป้าหมายความพยายามของวิชาชีพหนังสือพิมพ์ได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นการจัดตั้งสภาการหนังสือพิมพ์แบบที่ไม่ต้องมีกฎหมายรองรับ ซึ่งประสบผลสำเร็จใน พ.ศ. 2540 โครงสร้างการควบคุมกันเองของหนังสือพิมพ์ไทยเป็นแบบที่เรียกว่า เป็นไปโดยความสมัครใจ ซึ่งเป็น 1 ใน 3 รูปแบบของสภาการหนังสือพิมพ์ที่มีอยู่ทั่วโลก

จากงานวิจัยนี้ สมหมาย ปาจิณดัตต์ ยังได้ระบุอีกว่าการควบคุมกันเองของหนังสือพิมพ์ไทยในปัจจุบันยังไม่บรรลุผล ยังจำเป็นต้องมีการปฏิรูปหลาย ๆ ด้าน หรือเรียกว่าต้องปฏิรูปทั้งระบบ ทั้งด้านคน ด้านนโยบาย กฎหมาย และสวัสดิการต่าง ๆ ของสื่อมวลชนโดยสมหมาย เห็นว่าหากวงการวิชาชีพหนังสือพิมพ์ไม่สามารถควบคุมกันเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยังคงมีการประพฤติผิดจรรยาบรรณอย่างกว้างขวาง ย่อมจะเกิดการเรียกร้องการใช้อำนาจตามกฎหมายเข้าควบคุม หรือให้คนนอกวงการเข้ามามีบทบาทหลักในสภาการหนังสือพิมพ์ในอนาคต

ทั้งนี้ในปัจจุบันการควบคุมจากตัวหนังสือพิมพ์เอง (Self Control) ที่สำคัญคือ ข้อบังคับของสภากาหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยซึ่งสภากาหนังสือพิมพ์แห่งชาตินั้นได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 โดยเจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทยและอังกฤษในขณะนั้นจำนวน 25 ฉบับ จากจำนวนทั้งสิ้น 32 ฉบับ รวมทั้งองค์กรที่เกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์ 10 องค์กร ได้ร่วมกันลงนามในบันทึกเจตนารมณ์จัดตั้ง “สภากาหนังสือพิมพ์แห่งชาติ” เพื่อเป็นองค์กรควบคุมกันเอง และส่งเสริมเสรีภาพและความรับผิดชอบยกระดับผู้ประกอบการวิชาชีพหนังสือพิมพ์และกิจการหนังสือพิมพ์ให้ดียิ่งขึ้น

โดยมีคณะกรรมการประกอบด้วย 4 ส่วน คือเจ้าของหรือผู้บริหารหรือผู้ประกอบการ ซึ่งเลือกกันเอง 5 คน บรรณาธิการหรือตัวแทนผู้มีอำนาจจากกองบรรณาธิการซึ่งเลือกกันเอง 5 คน ผู้ปฏิบัติงานหนังสือพิมพ์ซึ่งเลือกโดยสมาพันธ์นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย 4 คน ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาอาชีพต่าง ๆ อีก 7 คน ในจำนวนนี้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีอาวุโสและประสบการณ์สูงด้านหนังสือพิมพ์ซึ่งไม่สังกัดหนังสือพิมพ์ใด 2 คน ต่อมาในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2540 ได้มีการประชุมคณะกรรมการสภากาหนังสือพิมพ์แห่งชาติครั้งที่ 1/2540

สภากาหนังสือพิมพ์แห่งชาติได้อนุมัติข้อบังคับจริยธรรมแห่งวิชาชีพหนังสือพิมพ์จำนวน 30 ข้อ เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2541 และเริ่มเปิดรับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยมีนักวิชาการและผู้แทนองค์กรเอกชนทางด้านสิทธิมนุษยชนเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย

นอกจากนี้ยังมีสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยเป็นองค์กรวิชาชีพของสื่อมวลชนซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2543 โดยการรวมกันของสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2498 - พ.ศ. 2543) กับสมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2508 - พ.ศ. 2543) โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างความเป็นเอกภาพในองค์กรวิชาชีพสื่อสารมวลชนให้สามารถทำหน้าที่ผดุงไว้ซึ่งมาตรฐานทางวิชาชีพ และจริยธรรมของสื่อมวลชนไทยได้อย่างเข้มแข็งยิ่งขึ้น

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับข้อบังคับสภากาหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยและบทบาทภารกิจตลอดจนจริยธรรมแห่งวิชาชีพที่กำหนดโดยสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยนั้นได้นำเสนอไว้ในภาคผนวก จ.

แนวคิดเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ ในการศึกษา และวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นกรอบในการถอดบทเรียนและประสบการณ์ของบรรณาธิการข่าว และผู้สื่อข่าวภาคสนาม โดยมุ่งหาคำตอบว่า ปัจจัยใดบ้างที่จะมีอิทธิพลต่อการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์

4. แนวคิดเกี่ยวกับข่าว

4.1 ความหมายของข่าว

ปีเตอร์ เอง (Peter Eng: 2546) บรรณาธิการข่าวสำนักข่าวแอสโซซิเอเตดเพรส เขียนไว้ในหนังสือ “เขียนข่าวให้เก่ง” ของมูลนิธิเดอะอินโคไชน่า มีเดียเม็มโมเรียล ว่า ข่าวคือ ข้อมูลที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าสำคัญหรือน่าสนใจ เป็นสิ่งที่กระทบต่อชีวิตของคนจำนวนมาก เป็นเรื่องที่มีคนสำคัญ หรือคนที่มีชื่อเสียงเข้าไปเกี่ยวข้อง

มาลี บุญศิริพันธ์ (2536: 637) กล่าวว่าความหมายของคำว่า “ข่าว” มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนจะมองแง่มุมของเหตุการณ์อย่างไร จนยากที่จะกำหนดแน่นอนลงไปว่าค่านิยมใดถูกต้องที่สุดเนื่องจาก “ข่าว” มีความสัมพันธ์กันหลายอย่างในขณะที่บุคคลหนึ่งให้ความจำกัดความของข่าวไว้ในอย่างหนึ่ง อีกคนหนึ่งอาจกำหนดความหมายของข่าวไว้อีกลักษณะหนึ่งก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนจะมองมุมของเหตุการณ์อย่างไร เรื่องของข่าวมีตัวแปรอยู่หลายประการ เช่น

1. ข่าวต้องเป็นข้อเท็จจริง
2. ข่าวไม่จำเป็นต้องเป็นรายงานเพียงเหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดและคาดว่าจะเกิดก็อาจนำมารายงานเป็นข่าวได้
3. ข่าวหนึ่งอาจมีความสำคัญเต็มไปด้วยคุณค่าทางข่าวในสังคมหนึ่ง แต่ข่าวเดียวกันนี้อาจจัดว่ามีความสำคัญเลยในอีกสังคมหนึ่งก็ได้
4. สิ่งที่เป็นข่าวในวันนี้อาจไม่เป็นข่าวในวันรุ่งขึ้น
5. เหตุการณ์หนึ่งอาจปรากฏเป็นข่าวใหญ่ของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง แต่เหตุการณ์เดียวกันอาจไม่ปรากฏเป็นข่าวของหนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายและประเภทของหนังสือพิมพ์
6. องค์ประกอบสำคัญที่สุดของข่าวคือ ความน่าสนใจ และความสำคัญ ซึ่งไม่เหมือนกัน กล่าวคือข่าวที่น่าสนใจอาจไม่มีความสำคัญก็ได้ หรือข่าวที่มีความสำคัญอาจไม่น่าสนใจก็ได้เช่นเดียวกัน หนังสือพิมพ์ส่วนมากจึงพยายามเสนอข่าวที่สำคัญให้น่าสนใจเพื่อสร้างความสนใจให้ผู้อ่าน

4.2 องค์ประกอบของข่าว (News Elements)

ปีเตอร์ เอง (Peter Eng: 2546) กล่าวไว้ว่า หลักในการพิจารณาเรื่องราวที่จะนำเสนอเป็นข่าวมีหลักในการพิจารณาองค์ประกอบดังนี้

1. ข่าวมีกำหนดเวลา โดยปกติแล้ว ข่าวคือเรื่องที่เกิดขึ้นในวันนี้ไม่ใช่เกิดขึ้นเมื่อเดือนที่แล้ว ผู้อ่านต้องการทราบเหตุการณ์ล่าสุดและต้องเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ หากเป็นข่าวโทรทัศน์ต้องรายงานข่าวได้ทันทีในวันนั้น หากเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ต้องเขียนข่าวให้ทันพิมพ์ในฉบับวันรุ่งขึ้น

2. ข่าวมักเสนอเรื่องราวความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ทุกวัน เช่น ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน พรรคการเมืองแย่งควบคุมรัฐบาล ประเทศต่าง ๆ สู้รบกัน

3. ข่าวยังมีแง่มุมท้องถิ่น ประชาชนต้องการทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือที่เกิดขึ้นใกล้บ้านตนเอง หรือเป็นเรื่องที่กระทบกับบุคคลซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับตนเอง

4. ข่าวคือข้อมูลที่มีประโยชน์หรือให้ความบันเทิง เช่น วิธีการงานใหม่ การออกกำลังกาย การรักษาสุขภาพ เรื่องเกี่ยวกับสัตว์ เรื่องตลกที่คนทำกัน และการสร้างภาพยนตร์เรื่องใหม่ เป็นต้น

วิลสันนิ พิพิษฐกุล (ในอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ , 2547: 315) กล่าวว่า การที่สื่อมวลชนจะเลือกรายงานเหตุการณ์อะไรก็ตามที่เกิดขึ้น มีหลักพิจารณาโดยยึดเกณฑ์ด้านคุณค่าและองค์ประกอบของข่าว (News Element) ดังต่อไปนี้

1. ความใหม่สด รวดเร็ว (Immediacy) เป็นความรวดเร็วของเวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้นหรือความรวดเร็วในการรายงานเหตุการณ์นั้น
2. ความใกล้ชิด (Proximity or Nearness) เป็นเรื่องใกล้ตัวผู้อ่าน
3. ความเด่น หรือความสำคัญของเรื่อง (Prominence) ในที่นี้หมายถึงความเด่นของบุคคล สถานที่ วัตถุ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น
4. ผลกระทบกระเทือน (Consequence) หมายถึง เหตุการณ์ของข่าวนั้นส่งผลกระทบกระเทือนต่อคนในสังคมมากน้อยเพียงไร
5. เรื่องที่เป็นความสนใจของคนทั่วไป (Human Interest) ซึ่งได้แก่ เหตุการณ์ที่มีลักษณะแปลกใหม่ เป็นข่าวที่น่าตื่นเต้น และเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่อยากรู้อยากเห็น
6. ความก้าวหน้า (Progress)
7. ความแปลก (Oddity / unusualness) ความไม่ปกติธรรมดา
8. ความขัดแย้ง (Conflict)
9. ความมีเงื่อนงำ (Suspense)
10. องค์ประกอบเกี่ยวกับเพศ (Sex)

4.3 คุณลักษณะของความเป็นข่าว

มาลี บุญศิริพันธ์ (2534:43-44) กล่าวว่า หัวใจของข่าวนั้นอยู่ที่การเสนอข้อเท็จจริง ที่ถูกต้อง เพียงตรง ไม่มีการแสดงความคิดเห็นใด ๆ โดยสิ้นเชิง นักข่าวต้องมีความเป็นกลาง (Objectivity) และข่าวที่ดีนั้น ต้องมีลักษณะ โดยสรุปดังนี้

1. ความถูกต้อง (Accuracy) ข้อเท็จจริงต้องมีความถูกต้อง เพียงตรงในข้อมูล มีการตรวจสอบก่อนรายงานออกไป รวมถึงการใช้ภาษาก็ต้องเข้าใจง่ายและชัดเจนด้วย
2. ความสมดุล (Balance) ต้องเสนอความจริงทุกด้านเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเหตุการณ์ อย่างถูกต้องให้เป็นธรรมกับบุคคลในข่าวทุกฝ่าย
3. ความเป็นกลาง (Objectivity) มีความตรงไปตรงมาไม่มีอคติหรือใส่ความคิดเห็นของตนลงไป นักข่าวต้องไม่เอาตัวเองเข้าไปผูกพันกับเหตุการณ์อย่างสิ้นเชิง
4. ความกระชับชัดเจน (Conciseness) กระชับชัดเจนในตัวเอง รัดกุมเข้าใจง่ายใช้ภาษา ตรงไปตรงมา ภาษาข่าวนั้นต้องการอรรถรส หรือความงามแบบภาษาทางวรรณคดี
5. ความรวดเร็ว (Immediately) การรายงานข่าวไปถึงผู้รับอย่างรวดเร็วทัน เหตุการณ์เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมากขึ้น

4.4 การรายงานข่าว (News Reporting)

สิริทิพย์ ชันสุวรรณ (2539 : 148) กล่าวว่า นักวิชาการเคยมีการแบ่งการรายงานข่าว ออกเป็น 2 ประเภท ตามระดับความรู้สึกตอบสนอง (Reward) ที่ผู้อ่านได้รับจากการอ่านข่าว ประเภทแรกเป็นข่าวที่ผู้อ่านรู้สึกตอบสนองทันทีทันใดเมื่อได้อ่านข่าวนั้น (Immediate Reward News) ได้แก่ข่าวประเภทอาชญากรรม อุบัติเหตุ และวิบัติภัยต่าง ๆ อีกประเภทหนึ่งเป็นข่าวที่ผู้อ่าน จะต้องใช้ความรู้ และประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้าใจต่อข่าวนั้น ๆ ก่อนที่จะมีความรู้สึก ตอบสนองในภายหลัง (Delayed Reward News)

แต่เนื่องจากการแบ่งตามอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านนั้นเป็นเรื่องที่วัดยาก จึงได้มีการแบ่งข่าวออกเป็น 2 ประเภท โดยใช้รูปแบบวิธีการเขียนข่าวเป็นเครื่องพิจารณา กล่าวคือ

1. ข่าวที่นำเสนอตรงประเด็น (Hard News) หรือ Event - Centered - News เนื่องจากใช้หลักการเขียนแบบตรงไปตรงมา เนื้อหาเน้นนำเสนอว่ามีเหตุการณ์อะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร
2. ข่าวที่นำเสนอในลักษณะละเอียดอ่อน (Soft News) หรือ Process - Centered - News ซึ่งจะมีการอธิบายและตีความหรือแปลความหมายเหตุการณ์หรือสภาวะการณ์โดยมุ่งอธิบายว่าเหตุใด (ทำไม) เหตุการณ์จึงเกิดขึ้น

อภิชาติ สักดิเศรษฐ์ (2544: 33-34) สรุปว่า การรายงานข่าวมี 4 รูปแบบคือ

1. การรายงานข่าวแบบตรงไปตรงมา (Straight News Reporting) เป็นการรายงานข่าวตามเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ โดยเสนอเพียงว่าบอกให้ทราบว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไรเท่านั้น

2. การรายงานข่าวแบบตีความ (Interpretative News Reporting) เป็นการรายงานข่าวแบบไขข่าวหรืออธิบายความข่าวให้กระจ่างขึ้น โดยพยายามอธิบายเบื้องหลังหรือความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์

3. การรายงานข่าวเชิงสืบสวน (Investigative News Reporting) เป็นวิธีการสื่อสารข่าวที่เน้นหนักทางการรวบรวมข้อเท็จจริงต่าง ๆ โดยการสืบเสาะหาค้นคว้าข้อมูลจากเหตุการณ์ และหลักฐานให้แน่ใจในข้อเท็จจริงที่ได้เพื่อความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องที่เคลือบแคลงสงสัย เช่น การเจาะข่าวเกี่ยวกับทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น

4. การรายงานข่าวแบบวิทยาศาสตร์หรือแบบแม่นยำตรง (Precision Journalism) หรือการรายงานข่าวแบบที่ใช้กระบวนการทางวิจัย หมายถึงการรู้จักใช้ขั้นตอนวิธีการทางทางวิจัยมาใช้ประโยชน์ในการรายงานข่าว ทั้งในรูปของการนำวิธีการวิจัยมาใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาวัดความต้องการของผู้อ่าน ทศนคติของกลุ่มเป้าหมาย การรวบรวมข้อมูลทางสถิติให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายตามหลักการของสื่อมวลชน นับเป็นพัฒนาการวิธีการสื่อข่าวอย่างหนึ่งในการหนังสือพิมพ์ทำให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในลักษณะงานวิจัย วิทยาการซับซ้อนยุ่งยากในรูปของตัวเลข สถิติ ภาษา วิชาการ ซึ่งตั้งแต่เดิมไม่ได้รับความสนใจให้เป็นที่น่าสนใจต่อผู้อ่านด้วยการนำเสนอในภาษาที่เข้าใจง่ายขึ้น

สมหมาย ปาริจัตต์ (2537:77) ได้เปรียบเทียบให้ความแตกต่างระหว่างการรายงานข่าวชั้นสูง 2 แบบ คือการรายงานข่าวแบบตีความ และการรายงานข่าวเชิงสืบสวน ว่าการรายงานข่าวแบบตีความนั้นผู้รายงานข่าวจะพยายามแสดงความต่อเนื่องข้อเท็จจริงที่ปรากฏในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับในอดีตเพื่อเชื่อมโยงชี้ทิศทางในอนาคต ความแตกต่างที่สำคัญคือการรายงานข่าวแบบตรงไปตรงมา และการรายงานข่าวแบบตีความนั้น ข้อมูลข้อเท็จจริงเป็นที่ปรากฏอยู่เด่นชัดอยู่แล้ว แต่การรายงานข่าวเชิงสืบสวนนั้นข้อเท็จจริงนั้นจะซ่อนอยู่ (Hidden Fact) ผู้รายงานข่าวจะต้องขุดคุ้ยขึ้นมาเอง

4.5 แหล่งข่าว (News sources)

ปีเตอร์ เอง (Peter Eng: 2546) กล่าวว่า ข่าวอยู่แค้นนอกหน้าต่าง ทุกเรื่องราวที่พบเห็นสามารถหยิบมาคิดตั้งประเด็นข่าวได้ทั้งหมด โดยการจะได้มาซึ่งข่าวต้องมีแหล่งที่มา ซึ่งแหล่งที่มานั้นเรียกว่า แหล่งข่าว ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. แหล่งข่าวบุคคล หมายถึง คนเป็นแหล่งที่ให้ข้อมูลที่จำเป็นในการเขียนข่าว การมีแหล่งข่าวเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ที่สำคัญคือแหล่งข่าวนั้นต้องเป็นแหล่งข่าวที่ดี เชื่อถือได้ และต้องให้ข้อมูลที่ เป็นข้อเท็จจริง เพียงตรง โดยวิธีการที่จะได้มาซึ่งแหล่งข่าวประเภทนี้คือ ต้องพูดคุยกับคนทั่วไปให้มาก ทั้งการไปพูดคุยโดยตรง หรือโทรศัพท์ไปพูดคุย เพื่อทำความรู้จักและสร้างความไว้วางใจ

ข่าวที่ดีต้องอาศัยข้อมูลจากหลายแหล่ง มีการตรวจสอบความเที่ยงตรงจากแหล่งข่าวหลาย ๆ ที่ หรือหลาย ๆ คน ซึ่งผู้สื่อข่าวที่ดีจะต้องขยันขออนามบัตร หรือเบอร์โทรศัพท์ แหล่งข่าวอย่างสม่ำเสมอ และต้องจัดทำรายชื่อแหล่งข่าวพร้อมเบอร์โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้ไว้อย่างเป็นระบบ

2. แหล่งข่าวเอกสาร หมายถึง เอกสารที่ช่วยยืนยันหรือข้อมูลที่เกี่ยวกับเรื่องที่จะนำมารายงานข่าว เช่น รายงานการประชุม งานวิจัย บันทึกสถิติ รายงานงบประมาณ หนังสือราชการ พินัยกรรม รายงานของตำรวจ เอกสารของศาล ร่างกฎหมายที่รอการพิจารณา ฯลฯ

วิธีการที่ง่ายที่สุดในการได้มาซึ่งแหล่งข่าวเอกสาร คือ ขอจากแหล่งข่าวบุคคลที่เป็นมิตรกับผู้สื่อข่าว ทั้งนี้แหล่งข่าวเอกสารอาจทำให้เข้าใจผิดหรืออาจเป็นเอกสารเท็จ เมื่อได้มาแล้วจะต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบอย่างรอบคอบ เช่น ขอความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และจากคนที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่เขียนไว้ในเอกสาร

ปีเตอร์ เอง (Peter Eng: 2546) ยังได้กล่าวถึงการอ้างแหล่งข่าวไว้ด้วยว่า เพื่อความน่าเชื่อถือของข่าว จะต้องอ้างอิงแหล่งข่าว เป็นการบอกแหล่งที่มาของข่าว โดยต้องระบุไว้ตอนต้นหรือตอนท้ายของประโยค โดยการอ้างแหล่งข่าวทำได้โดยการระบุชื่อ อาชีพ และรายละเอียดอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ ตามที่ได้ตกลงไว้กับแหล่งข่าว

พิศิษฐ์ ขวลาวัณย์ (2537: 55) ระบุว่า แหล่งข่าวคือ จุดเริ่มต้นหรือที่มาของข่าวซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. แหล่งข่าวเปิด (Open News Sources) คือ แหล่งข่าวที่ระบุผู้ให้สัมภาษณ์ผู้เปิดเผยข่าว ผู้ร่วมอภิปราย ผู้ร่วมประชุม รวมทั้งระบุสถานที่เกิดเหตุอย่างเปิดเผยชัดเจนด้วย

2. แหล่งข่าวปิด (Confidential News Sources) เรียกผู้ชี้เบาะแสของข่าวว่า “Tipster” โดยผู้ให้ข่าวมีเงื่อนไขที่จะไม่เปิดเผยตัวเพราะเกรงจะเกิดผลเสียหาย เสียประโยชน์ หรือเกิดอันตราย

ภาวิณี เจริญยิ่ง (อ้างถึงในรายงานสมาคมนักข่าวฯ ปี 2548: 52) กล่าวว่า ห้าหนังสือมีผลต่อการที่จะทำให้ได้ข่าวใหญ่ ๆ หากแหล่งข่าวเชื่อถือในห้าหนังสือให้ข้อมูลอะไรมา

การนำเสนอต่อเนื่อง ครั้งต่อไปแหล่งข่าวมีข้อมูลอะไรก็จะเลือกที่จะหยิบยื่นข้อมูลมาให้อีก เราเองในฐานะนักข่าวก็ต้องรักษาความลับของแหล่งข่าวยิ่งชีวิต

ชวงรงค์ ลิ้มปัทมปาณี (2542) ศึกษาเรื่อง “บทบาทของสื่อหนังสือพิมพ์ต่อการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชัน: การวิเคราะห์เนื้อหาจากข่าวประจักษ์ของมูลนิธิธิดา อมรรตกุล” พบว่าวัฒนธรรมในการใช้แหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อ เพื่ออ้างอิงในข่าวที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนยังเป็นเรื่องที่จำเป็น แต่มีการพัฒนาการเล็กน้อยจากการอ้างอิงว่าเป็นแหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อโดยตรง มาเป็นการใช้ “รายงานข่าว” หรือให้ “ผู้สื่อข่าวรายงานว่า” และให้ข้อเสนอแนะว่า ควรมีการส่งเสริมให้หนังสือพิมพ์ใช้แหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อในข่าวที่นำเสนอให้น้อยที่สุด เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับข่าวที่นำเสนอ และเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงปัญหาเชิงจริยธรรม อันเนื่องมาจากการใช้แหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อภิชาติ ศักดิ์เศรษฐ์ (2543: 227) ที่พบว่าบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เห็นร่วมกันว่า ปัจจุบันหนังสือพิมพ์ใช้แหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อพุ่มเพื่อยกเว้นไป ควรจะลดลง ควรจะใช้ในกรณีที่เป็นจริง ๆ ที่จะต้องปกป้องตัวผู้ให้ข่าวจากอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเปิดเผย แต่กระนั้น เนื้อหาข้อมูลที่ได้จากแหล่งข่าว ไม่เปิดเผยชื่อจะต้องมีการตรวจสอบความถูกต้องอย่างเข้มงวดก่อนนำเสนอและควรจะมีแนวโน้มหากเกิดความผิดพลาดขึ้นภายหลังแหล่งข่าวดังกล่าวจะต้องร่วมแสดงความรับผิดชอบด้วย

4.6 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ปีเตอร์ เอง (Peter Eng: 2003) กล่าวว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการรายงานข่าวสามารถทำได้หลัก ๆ 3 วิธีคือ

1. การสังเกตการณ์ เป็นวิธีการที่น่าเชื่อถือที่สุดในการรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อเท็จจริงจากการพบเห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง เป็นการใช้ประสาทสัมผัสทั้งการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การสัมผัส การลิ้มรส และการรู้สึก
2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสอบถามจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการสัมภาษณ์ที่ดีนั้น ผู้สื่อข่าวจะต้องมีการเตรียมตัวโดยการแสวงหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ก่อนล่วงหน้า จากการสอบถามผู้รู้ ค้นหาข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้อมาเป็นประเด็นในการตั้งคำถาม โดยการตั้งคำถามที่ดีนั้นควรคำนึงว่าผู้อ่านอยากทราบอะไร และต้องครอบคลุมหัวข้อที่จะนำเสนอในข่าวนั้น ๆ

ในการสัมภาษณ์ หากมีเวลาจำกัด จะต้องใช้คำถามตรงประเด็นทันที แต่หากไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลาสามารถพูดคุยเรื่องทั่วไปก่อนได้เพื่อสร้างความคุ้นเคยแล้วจึงเริ่มคำถาม โดยคำถามควรจะกระตุ้นให้แหล่งข่าวอธิบายหรือขยายความเพิ่มเติม ซึ่งจะต้องหลีกเลี่ยงคำถามที่

จะได้คำตอบสั้น ๆ เช่น “ใช่หรือไม่ใช่” โดยให้ไปใช้คำว่า “ทำไม” หรือ “อย่างไร” แทน โดยคำถามที่ดีจะต้องกระชับ ฟังเข้าใจง่าย ตรงไปตรงมา

หากแหล่งข่าวไม่ยอมตอบคำถาม ให้ถามซ้ำ หากไม่ได้ผลอีก ให้ถามถึงข่าวลือ หรือคำวิพากษ์วิจารณ์ที่ได้ยินมา อาจทำให้แหล่งข่าวยอมตอบคำถามมากขึ้น คำถามจะต้องมีความต่อเนื่องเพื่อเจาะลึกในรายละเอียด ซึ่งจะช่วยให้ผู้สื่อข่าวสามารถบรรยายเรื่องราวให้ผู้อ่านเห็นภาพได้ดียิ่งขึ้น โดยอาจใช้คำถามว่า “ทำไมเป็นอย่างนั้น” หรือ “หมายความว่าอย่างไร”

ในการสัมภาษณ์ควรที่จะถามเรื่องทั่ว ๆ ไป และเรื่องง่าย ๆ ก่อน คำถามยากที่สุดไว้หลังสุด เพราะหากแหล่งข่าวไม่ตอบคำถามหรือยุติการให้สัมภาษณ์ อย่างน้อยผู้สื่อข่าวก็ได้รับข้อมูลจากคำถามก่อนหน้าบ้างแล้ว

ก่อนจบการสัมภาษณ์ควรถามคำถามสุดท้ายว่า มีเรื่องสำคัญที่ลืมถามหรือไม่ จะแนะนำให้ไปสัมภาษณ์ใครที่ทราบเรื่องเพิ่มเติมหรือไม่ และ หากมีคำถามเพิ่มเติมขออนุญาตโทรศัพท์ไปสอบถามเพิ่มเติม ระหว่างนี้ให้ขอเบอร์โทรศัพท์ติดต่อแหล่งข่าวรวมทั้งให้เบอร์โทรศัพท์ผู้สื่อข่าวกับแหล่งข่าวไว้เพื่อเปิดโอกาสให้แหล่งข่าวติดต่อกลับหากต้องการอธิบายขยายความเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ตกหล่นไปในการสัมภาษณ์เพิ่มเติม

3. จากการค้นคว้า อ่านและใช้เอกสารต่าง ๆ เป็นการเสาะหาเอกสารที่ช่วยยืนยันหรือเพิ่มเติมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ชาวบ้านกำลังโจษขานกันอยู่ เอกสารคือสิ่งใดก็ตามที่มีข้อมูลเขียนหรือพิมพ์ไว้ อาจเป็นกระดาษเพียงแผ่นเดียวหรือข้อมูลที่เก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ เช่น บันทึกเรื่องอสังหาริมทรัพย์ รายงานของตำรวจ ร่างกฎหมายที่รอการพิจารณา รายงานการประชุม รายงานงบประมาณ รายงานสิ่งแวดล้อม สัมภาษณ์ป้าไม้ พันธุ์กรรม รายงานเศรษฐกิจ บันทึกการประชุมเอกสารของศาล ฯลฯ

แนวคิดเกี่ยวกับข่าว ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำมาเสริมกับแนวคิดเกี่ยวกับการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน โดยจะใช้เป็นกรอบในการถอดบทเรียน และประสบการณ์ของบรรณาธิการข่าว และผู้สื่อข่าวภาคสนาม มุ่งให้ได้คำตอบว่า กระบวนการในการรายงานข่าวเป็นอย่างไร เพื่อใช้ในการวิเคราะห์สังเคราะห์สรุปเสนอเป็นแนวทางในการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน

5. แนวคิดเกี่ยวกับการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน

5.1 ความหมายของการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน

โจเซฟ พูลิเชอร์ (Joseph Pulitzer อ้างในสมหมาย ปาริฉัตร 2537: 115) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็น “ราชาข่าวเจาะโลก” กล่าวเกี่ยวกับหลักการการทำข่าวไว้ว่า “จงอย่าพอใจเพียงได้แค่เสนอสิ่งที่มองเห็นเท่านั้น” ซึ่งหมายความว่า กระบวนการในการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน หรือข่าวเจาะ ต้องมุ่งนำเสนอให้ลึกไปกว่าสิ่งที่มองเห็นหรือปรากฏเฉพาะหน้า อันเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้การรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนแตกต่างจากการรายงานข่าวทั่วไป

แมคโดกัลป์ ดี. เคอร์ติส (MacDougall D. Curtis 1982) นักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของโลก กล่าวไว้ในหนังสือ “Interpretative Reporting” เกี่ยวกับการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนว่าการรายงานข่าวใดก็ตามล้วนเป็นการสืบสวนเพราะผู้สื่อข่าวได้ทำหน้าที่รวบรวม แสวงหาข่าว และมุ่งมั่นหาข้อเท็จจริงมานำเสนอ ในขณะที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความหมายของการรายงานข่าวเชิงสืบสวนในลักษณะที่เป็นการทำข่าวที่มีกระบวนการและใช้ความรู้ความสามารถมากกว่าการรายงานข่าวทั่วไป เนื่องจากการขุดคุ้ยเรื่องที่ถูกปิดกั้นเป็นการเปิดโปงการกระทำที่ไม่ถูกต้อง โดยจัดให้การรายงานข่าวเชิงสืบสวนเป็น “เทคนิคการรายงานข่าวชั้นสูง”

ไอดิล บรูซ ดี. และ แอนเดอร์สัน เอ. คัลลาส (Itule Bruce D. and Anderson Douglas A. 1994: 684) กล่าวว่า การรายงานข่าวเชิงสืบสวน เป็นรูปแบบหนึ่งของการรายงานข่าวเชิงลึก (Indepth story) ด้วยการสืบค้นและสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างเจาะลึก ข้อมูลถูกรวบรวมมาอย่างครบถ้วนมากกว่าการรายงานข่าวทั่วไป

เมนเชอร์ เมลวิน (Mencher Melvin 1997: 681) กล่าวว่า การรายงานข่าวเชิงสืบสวนเป็นเทคนิควิธีการที่ใช้ในการขุดคุ้ยข้อมูลจากแหล่งที่ถูกปิดบัง โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเอกสาร และข้อมูลทั่วไปที่บันทึกไว้ และมักจะเป็นการขุดคุ้ยเปิดโปงการกระทำที่โดยมิชอบของหน่วยงานหรือองค์กรภาครัฐ

จอห์น อัลแมน (John Ullmann 1995: 2 อ้างถึง กรีน โรเบิร์ต (Greene Robert) ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์นิวส์เดย์ ในสหรัฐอเมริกา) กล่าวว่า การรายงานข่าวเชิงสืบสวนหมายถึงการเปิดโปงบางสิ่งบางอย่างที่มีใครบางคนพยายามเก็บไว้เป็นความลับสุดขยอ (uncovering something somebody wants to keep a secret) โดยมีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1. การสืบสวนสอบสวนนั้นกระทำโดยตัวผู้สื่อข่าวเอง มิใช่การนำเอาผลงานการสืบสวนสอบสวนของผู้อื่นมา

รายงาน 2. ประเด็นหรือเรื่องราวมีความเกี่ยวข้องกับผู้อ่านหรือผู้ที่ได้พบเห็น 3. โดยที่ประเด็นหรือเรื่องราวเหล่านั้นมีผู้อื่นพยายามที่จะปกปิดซ่อนเร้นมิให้ใครได้ล่วงรู้

ฮิวโก เดอ เบอรัจ (Hugo De Burgh 2000: 9) กล่าวไว้ในหนังสือ Investigative Journalism Context and Practice ว่า นักข่าวเชิงสืบสวนนั้น หมายถึง ผู้ที่มีอาชีพในการค้นหาความจริงและแยกแยะประเด็นต่างๆ ออกมาในขอบเขตเท่าที่สื่อจะทำได้ การรายงานข่าวเชิงสืบสวนนั้นมีข้อแตกต่างที่ชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานของตำรวจ ทนาย และผู้ที่มีหน้าที่ตรวจสอบตลอดจนองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่เหล่านี้ ในแง่ที่การรายงานข่าวเชิงสืบสวนไม่ได้มีกลุ่มเป้าหมายที่จำเพาะ และไม่ยึดเอาหลักกฎหมายหรือกฎระเบียบเป็นที่ตั้งเหมือนกลไกเหล่านั้น และที่สำคัญการรายงานข่าวเชิงสืบสวนเป็นการทำงานในเชิงการสื่อสารกับสาธารณะ

สมหมาย ปาริฉัตต์ (2537: 23) เขียนถึงความหมายของการรายงานข่าวเชิงสืบสวนว่า ข่าวเจาะ คือข่าวที่ได้มาด้วยการสืบค้น ขุดเจาะเรื่องราวออกมาเปิดเผยอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งพบข้อเท็จจริงที่ถูกต้องตรงตามเหตุการณ์นั้นทุกประการ

สุรสิทธิ์ วิทยาธิรัฐ (2545: 302) สรุปไว้ว่า การรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน หมายถึงการรายงานข่าวที่ผู้สื่อข่าวลงมือทำข่าวตั้งแต่คิดหาประเด็นข่าวซึ่งเป็นเรื่องราวที่มีความสำคัญ และเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของสาธารณะ โดยขุดคุ้ยข้อมูลความผิดที่บุคคลหรือองค์กรพยายามปกปิด นำมาเปิดเผยให้สาธารณะรับรู้อย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อประเด็นนั้น ๆ

โดยสรุปการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน หมายถึงการรายงานข่าวในลักษณะเจาะลึก เกาะติด มีการสืบค้นข้อมูลทั้งด้านกว้างและลึกออกมาเปิดเผยอย่างต่อเนื่องทำให้ข้อเท็จจริงและข้อมูลเชิงลึกที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์เป็นที่ปรากฏต่อสาธารณะและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางใดทางหนึ่ง

5.2 ลักษณะของการรายงานข่าวเชิงสืบสวน

ประชัน วัลลิโก (2528: 196) อดีตอาจารย์คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวในบทความเรื่อง รายงานข่าวสืบสวน - สอบสวน ในวารสารครบรอบวันนักข่าวประจำปี 2528 ว่า การรายงานข่าวสืบสวนแตกต่างจากการทำข่าวแบบอื่นๆ โดยเฉพาะแตกต่างจากการรายงานข่าวแบบไขข่าวหรืออธิบายข่าวตรงที่ว่าสิ่งแวดล้อมไม่เหมือนกัน การรายงานข่าวแบบอื่นนั้นข้อเท็จจริงที่นำมาเขียนเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็น นักข่าวเห็นอย่างไรก็เขียนไปตามนั้น หรือที่เรียกว่าเขียนข่าวตามเนื้อผ้า (Straight-forward News Reporting) แต่การรายงานข่าวเชิงสืบสวนนั้นซ่อนอยู่ (hidden fact) ผู้ที่ทำหน้าที่รายงานจะต้องขุดค้นขึ้นมาเอง

การกล่าวถึงรายงานข่าวเชิงสืบสวนจึงมักจะเป็นการเน้นถึงวิธีการรวบรวมข้อเท็จจริงว่าได้มาโดยการดำเนินการอย่างไรบ้าง

สมหมาย ปาริฉัตร (2539: 78) ระบุในหนังสือ การรายงานข่าวชั้นสูงว่า ลักษณะของข่าวที่เป็นข่าวเชิงสืบสวน มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. มีความลึก โดยลงไปสัมผัสข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่ได้ข่าวมาจากการขุดเจาะ สืบค้น จนมีพยานหลักฐานพิสูจน์ได้ว่าเรื่องที่หนังสือพิมพ์นำมาตีพิมพ์กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเดียวกัน

2. มีความกว้าง เกี่ยวข้องถึงบุคคล องค์กร มากกว่าข่าวปกติ เป็นข่าวที่คนส่วนใหญ่สนใจติดตาม

3. มีความซับซ้อน มีประเด็นหรือแง่มุมของข่าวหลายประเด็น และอาจเพิ่มความซับซ้อนของประเด็นใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา

4. มีความแรง หรือพลังมากกว่าข่าวปกติ เอาจริงเอาจัง หนักแน่น น่าเชื่อถือ ผลกระทบของข่าวเป็นวงกว้างไม่เฉพาะเพียง 1 หรือ 2 คนเท่านั้น

5. มีความต่อเนื่องในการติดตาม และนำเสนอติดต่อกันเป็นเวลานาน ดังที่เรียกว่า “กัดไม่ปล่อย” ความสำเร็จของการรายงานข่าวลักษณะนี้ขึ้นอยู่กับความต่อเนื่องเช่นกัน

6. ควรเป็นข่าวเดี่ยว หรือข่าว เอ็กชคลูซีฟ (Exclusive) หรือสก็ูป (Scoop) ที่ได้มานำเสนอก่อนใครเพียงฉบับเดียว หนังสือพิมพ์อื่นไม่มีหรือมีก็เป็นการนำเสนอติดตามมาภายหลัง

7. มีลักษณะเปิดโปง ขุดคุ้ยหาข้อเท็จจริง มีหลักฐานเอกสารยืนยันชัดเจนสะท้อนการต่อสู้เพื่อความถูกต้อง เป็นธรรม ไม่จวนต่อการบิดเบือนปิดบังอำพรางข้อเท็จจริง

8. หาข้อยุติได้ หลังข้อยุติทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น มีการสอบสวน ดำเนินการเอาผิดข้อบังคับที่ย่อหย่อนได้รับการปรับปรุงแก้ไขทำให้เกิดความโปร่งใสในเรื่องนั้นในที่สุด

จากคำบรรยายพิเศษของ แคปแลน เดวิด (Kaplan David) อดีตบรรณาธิการข่าว และบรรณาธิการบริหารของ Center for Investigative Reporting ซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกาในการประชุมสัมมนาผู้สื่อข่าวเรื่องเทคนิคการรายงานข่าวเชิงสืบสวนเมื่อ 27 พฤษภาคม 2537 ที่โรงแรมดุสิต ริสอร์ททะเลอ่าว ได้รับรู้คำสำคัญที่บอกถึงลักษณะ หรือวิธีการ 12 ประการของการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนไว้ดังนี้ (สมหมาย ปาริฉัตร 2537: 79)

1. Systematic inquiry and critique การสืบสวนและการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยเปรียบเทียบกับกรณีวินิจฉัยโรคของแพทย์

2. In - depth, long - team research and reporting การค้นคว้า และรายงานข่าวอย่างเจาะลึกที่ใช้เวลานาน อาจเป็นสัปดาห์ เดือน หรือหลายปี

3. Tenacious and determined diggings การขุดคุ้ยอย่างมุ่งมั่นไม่ถอย

4. Documentary research การค้นคว้าจากเอกสาร การใช้เอกสารบันทึกที่เป็นข้อมูลสาธารณะ (the use of public records) และการแกะรอยเอกสาร (following the paper trail)

5. Extensive interviewing การสัมภาษณ์แหล่งข่าวที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง

6. Crime-solving tools techniques, like a police detective or public prosecutor การใช้เป็นเครื่องมือ และกลวิธีสืบสวนเหมือนที่นักสืบ หรืออัยการใช้

7. Serving as a court of last resort offering a voice to those unheard การทำหน้าที่เป็นที่พึ่งสุดท้ายเพื่อความยุติธรรม เป็นปากเสียงให้กับผู้ไร้สิทธิไร้เสียงในสังคมที่อาจถูกกล่าวหาอย่างไม่เป็นธรรม

8. Bringing together disparate information into a cohesive whole การนำข้อมูลที่กระจัดกระจายมาปะติดปะต่อเป็นเรื่องราว

9. Doing stories uncovered by the rest of the news media การทำข่าวที่สื่อมวลชนอื่นไม่ได้นำเสนอ

10. Exposing information others wan kept secret การเปิดโปงข้อมูลที่มีผู้ต้องการปิดเป็นความลับ

11. Groundbreaking revelatory reporting that adds significantly to the public record and public debate การรายงานข่าวเปิดโปง และกรุยทางเพื่อให้ข้อมูลใหม่แก่สาธารณะ และเสริมการอภิปรายสาธารณะอย่างสำคัญ

12. Watch dogging power, focusing on the accountability of individuals and institution that wield power เป็นการแสดงพลังของการเป็นยามระวังภัย ทำหน้าที่ตรวจสอบติดตามโดยพุ่งเป้าไปที่ความรับผิดชอบของบุคคล และสถาบันที่มีอำนาจหน้าที่ปกป้องประชาชนจากการใช้อำนาจอย่างผิด ๆ ของผู้มีอำนาจ

5.3 ความเป็นมาของการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน

สมหมาย ปาริจัตต์ เขียนไว้ในหนังสือข่าวเจาะข่าว (2537: 36 - 116) สรุปว่าจุดกำเนิดของข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนเกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ก่อนหนังสือพิมพ์ยุคนายโจเซฟ พูลิตเซอร์ (Joseph Pulitzer) เสียอีก แต่โจเซฟ พูลิตเซอร์ เป็นนักหนังสือพิมพ์อเมริกันคนแรกที่ใช้เทคนิควิธีการเจาะข่าวเป็นแนวทางในการทำงาน และผลงานของเขาประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ได้รับการยอมรับจากผู้อ่านเป็นอย่างสูง จนได้รับการกล่าวขวัญถึงในฐานะ “ราชาข่าว

เจาะโลก” ข่าวนี้นับว่าเป็นต้นแบบของการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน คือ คดีโสเภณีถูกฆาตกรรมในกรุงนิวยอร์ก ซึ่งพูลิตเซอร์ได้ขุดคุ้ยทำให้พบว่าผู้อยู่เบื้องหลังการฆาตกรรม คือ มหาเศรษฐีในเมืองนิวยอร์กนั่นเอง เหตุเพราะ โสเภณีคนดังกล่าวเรียกร้องที่จะเปิดเผยตัวว่าเป็นภรรยาของมหาเศรษฐี ขณะที่เศรษฐีมีภรรยาอยู่แล้ว จึงสั่งฆ่าปิดปากโสเภณีคนนั้น และยังมีการขุดคุ้ยเรื่องราวเกี่ยวกับการทุจริตในวงการเมืองผู้มีชื่อเสียงอีกหลายข่าวในเมืองนิวยอร์ก

ข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนที่โด่งดังมากที่สุดในประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา คือ คดีที่เรียกว่า คดี วอเตอร์-เกต (Water Gate) ในปี พ.ศ. 2513 (ค.ศ. 1970) สิ้นสุดในปี พ.ศ. 2515 (ค.ศ. 1972) โดยพรรครีพับลิกัน (Republican) ซึ่งนายริชาร์ด นิกสัน (Richard Nixon) ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีได้ส่งคนเข้าไปในอาคารวอเตอร์-เกต ซึ่งเป็นที่ทำการของพรรคเดโมแครต (Democrat) ซึ่งเป็นพรรคคู่แข่งเพื่อที่จะเข้าไปวางเครื่องดักฟังโทรศัพท์ ปรากฏว่าถูกจับได้ผู้สื่อข่าวของหนังสือพิมพ์วอชิงตันโพสต์ ซึ่งไปทำข่าวนี้นี้เกิดข้อสงสัยว่าไม่น่าจะเป็นการเข้ามาโจรกรรมธรรมดา เพราะไม่เจตนาเอาสิ่งของใด ๆ ทั้งยังพบสมุดจดเบอร์โทรศัพท์ของคนร้ายตกอยู่ จึงเริ่มเจาะข่าวโดยการเอาเบอร์โทรศัพท์ในสมุดเล่มนั้นมาดูว่าเป็นของใครบ้าง จนกระทั่งเริ่มสงสัยว่าหลายคนในนั้นเป็นคนสำคัญ เป็นนายทุนของพรรครีพับลิกัน แต่ก็ยังหาหลักฐานไม่ได้ และไม่สามารถนำเสนอข่าวได้ตอนนั้น เพราะระหว่างตัวนักข่าวกับบรรณาธิการข่าวมีความเห็นขัดแย้งกันมากเพราะหากเป็นการกล่าวหาลอย ๆ อาจจะถูกฟ้องกลับ และจะมีผลต่อความน่าเชื่อถือของหนังสือพิมพ์ได้

ภายหลังจากใช้เวลาถึงสองปีเศษ ๆ ทำให้เห็นว่าคนที่เกี่ยวข้องกับคดีนี้ว่าทั้งหมดเป็นคนที่อยู่รอบข้างของประธานาธิบดีนิกสันทั้งสิ้น หลังจากนำเสนอข่าวไปแล้ว ประธานาธิบดีจึงจำเป็นต้องลาออก จากนั้นเป็นต้นมาการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนในสหรัฐอเมริกาก็ได้รับความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ

สำหรับในประเทศไทย เริ่มมีการปฏิบัติการข่าวเจาะมาตั้งแต่สมัยหมอบรัดเลย์ออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ชื่อ “บางกอกเรคคอร์ดเดอร์” (Bangkok Recorder) ซึ่งมีการรายงานข่าวในลักษณะข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนหลายกรณี เช่น กรณีปัญหาของนายชาโนล (Zanole) กงสุลฝรั่งเศสถูกตำรวจไทยจับกุม เพราะแสดงความก้าวร้าว ถืออาวุธในตลาด และขู่ว่าจะตัดสัมพันธ์ไมตรีกับไทย จนสมุหพระกลาโหมพูลขอให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทเสด็จไปเจรจา ตอนแรกนายชาโนลไม่ยอมพูดด้วยแต่เมื่อได้รับฟังคำอธิบายตามเหตุผลก็ได้สำนึกยอมเจรจา การนำเสนอข่าวดังกล่าวได้รับคำชมว่าเรื่องอย่างนี้ไม่สมควรนำเสนอ

แต่บรรณาธิการชี้แจงว่าควรให้ผู้อ่านรู้ เพราะถือเป็นหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ต่อมา นายชาโนล ถูกย้ายกลับฝรั่งเศส ถ้านับจากช่วงเวลานั้น จะเห็นว่าข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนใน

ประเทศไทยเกิดขึ้นตั้งแต่โจเซฟ พูลิตเซอร์ ยังเป็นเด็กอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัยในสหรัฐอเมริกาด้วยซ้ำ อย่างไรก็ตามเชื่อว่าหมอบรัดเลย์ซึ่งเป็นชาวอเมริกันนั้น คงจะได้รับอิทธิพลจากการนำเสนอข่าวในหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของประเทศไทยที่เขาเป็นบรรณาธิการด้วย

สมหมาย ปาริจัตต์ เขียนไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ด้วยว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5, 6 และ 7 มีนักหนังสือพิมพ์ที่กล่าวถึงในฐานะผู้บุกเบิกการทำข่าวเจาะ คือ นายเทียนวัน (นามปากกา คือ ต.ว.ส. วัฒนาโก) เดิมมีอาชีพเป็นทนาย และนายกุหลาบ ตฤษณานนท์ (กสร. กุหลาบ) ผลงานของทั้ง 2 ท่านนี้ก้าวหน้าสำหรับสภาพสังคมในยุคนั้น แม้ว่าจะไม่ปรากฏลักษณะการรายงานข่าวเชิงสืบสวนที่ชัดเจนแต่บทความลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นไปของบ้านเมืองเป็นเหตุให้นายเทียนวรรณ ถูกจับจำคุก 17 ปี ส่วนกสร. กุหลาบ ถูกจับส่งโรงพยาบาลบ้า และยังมีนักหนังสือพิมพ์ที่ประสบชะตากรรมคล้ายคลึงกัน คือ นักหนังสือพิมพ์ที่เน้นหนักการเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์โดยไม่ได้ทำข่าวเจาะลึกแฉโปษ ทำให้ถูกทางการจับกุมดำเนินคดีอีกคนหนึ่ง คือ นรินทร์ ภามิต หรือ นรินทร์กลิ้ง ซึ่งออกหนังสือเหมาะสมย์ แนวหน้า เสี่ยงนรินทร์ และชวนฉลาด

ยังมีนักหนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทในข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนในช่วงเวลานั้นอีกหลายท่าน เช่น นายเฉลิม วิเศษรัตน์ แห่งหนังสือพิมพ์กรุงเทพวารศัพท์ นายหลุย คีรีวัต ซึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ประชาชาติซึ่งมีกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์เป็นเจ้าของ ซึ่งจะขอยกตัวอย่างข่าวเชิงสืบสวนในยุคนั้นมากล่าวถึงเฉพาะกรณีการเจาะข่าวพฤติกรรมของนายสืบตำรวจโทห้วงกิดในสมัยรัชกาลที่ 6

นายหลุย คีรีวัต บรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพ ฯ เดลิเมล์ ซึ่งได้ติดตามข้อมูล และเสนอข่าวพฤติกรรมของนายสืบตำรวจโทห้วงกิด เจ้าหน้าที่แผนกตรวจคนเข้าเมืองฝ่ายจีน ผู้มีอิทธิพลแห่งโรงแรมโตะซัง ย่านเยาวราช ห่วงกิด หากินด้วยการใช้อิทธิพลจัดหาหญิงสาวจากเมืองจีนส่งเข้าโรงแรมจนร่ำรวย เขาตกเป็นข่าวฐานหลอกลวงนางเย้า คอกสี หญิงชาวจีนจากฮ่องกง ที่ตามหาสามีมาเป็นโสเภณี แต่นางไม่ยอมแล้วถูกฆาตกรรม ซึ่งคดีนี้ตำรวจสงสัยว่า เป็นการอวดวินาศกรรม แต่หนังสือพิมพ์กรุงเทพ ฯ เดลิเมล์ ได้รับการร้องเรียนจากนายตองหว่าซึ่งอ้างว่าเป็นญาติของนางเย้า คอกสี ว่าเหตุการณ์นี้ไม่น่าจะเป็นการอวดวินาศกรรม และเชื่อว่าเป็นการฆาตกรรมมากกว่า จึงติดตามข่าวอย่างเกาะติด จนรัชกาลที่ 6 มีพระราชกระแสรับสั่งให้อธิบดีกรมตำรวจสืบสวนคดีใหม่ และให้กราบบังคมทูลเป็นระยะ

การติดตามข่าวนี้นำนายหลุย คีรีวัต ถูกอธิบดีกรมตำรวจฟ้องศาลว่าหมิ่นประมาท แต่ศาลยกฟ้อง ระหว่างนั้นหนังสือพิมพ์หลายฉบับหันมาประโคมข่าวนี้น่ามากขึ้น ต่อมานายตองหว่าถูกแทงเสียชีวิตยังทำให้สงสัยผู้อยู่เบื้องหลัง และมุ่งไปที่นายสืบตำรวจโทห้วงกิด เมื่อจน

ด้วยหลักฐานพยานต่าง ๆ ในที่สุดนายสืบตำรวจโทห้วงกิด ถูกตัดสินประหารชีวิต ข่าวนั้นจึงมีลักษณะเป็นข่าวอาชญากรรมที่ต้องอาศัยเทคนิควิธีการสืบข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนที่ชัดเจน

สมหมาย ปาริฉัตต์ เขียนไว้ด้วยว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ตลอดจนถึงยุคเผด็จการทหารสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม หนังสือพิมพ์ที่รายงานข่าวในลักษณะข่าวเจาะลึกถูกกวาดล้างนักหนังสือพิมพ์หลายคนถูกจับ เช่น นายกุหลาบ สายประดิษฐ์, นายขจร สวัสดิจินดา, นายเฉลียง เสวตะทัต, นายคำริห์ ปัทมศิริ ฯลฯ อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์หลายฉบับในช่วงเวลานั้นก็ได้ทำหน้าที่ขุดคุ้ยความไม่ถูกต้องมานำเสนอ และเมื่อนักหนังสือพิมพ์ที่ถูกทำร้าย และถูกสังหารไปไม่น้อย

จุดเปลี่ยนสำคัญที่บันทึกไว้คือในช่วงปี พ.ศ. 2500 ที่รัฐบาลของ พ.อ. สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารขึ้นมาเป็นรัฐบาลใหม่ได้ออกคำสั่งคณะปฏิวัติฉบับที่ 17 มาบังคับให้หนังสือพิมพ์ห้ามนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการใด ๆ ของผู้ใช้อำนาจรัฐอย่างเด็ดขาด หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพเฉพาะที่จะรายงานข่าวสารเกี่ยวกับสังคมชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งสมหมายระบุว่านี่จึงเป็นที่มาของแบบแผนการนำเสนอข่าวที่เน้นนักข่าวอาชญากรรม ข่าวเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ ข่าวความประหลาดพิสดาร ตลอดจนความเชื่อด้านไสยศาสตร์เวทมนต์ และได้ตกเป็นมรดกสืบทอดมาจนถึงการทำหนังสือพิมพ์ในยุคปัจจุบัน

อำนาจเผด็จการในยุคนั้นมีการปิดกั้นการรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ โดยการกวาดล้าง สั่งปิดหนังสือพิมพ์ จับกุมนักหนังสือพิมพ์ยุคนั้น โดยกล่าวหาว่ากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งหนึ่งในนักหนังสือพิมพ์ที่ถูกจับกุมในครั้งนั้น คือ นายอิสรา อมันตกุล บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ และนายกสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทยคนแรก ซึ่งครองตำแหน่งอยู่ถึง 3 ปีติดต่อกัน เขาถูกขังอยู่ในเรือนจำลาดยาวถึง 5 ปี 10 เดือน กระทั่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เสียชีวิต (เมื่อปี 2506) นายอิสรา จึงได้รับการปล่อยตัวในปี พ.ศ. 2507 โดยไม่มีการฟ้องศาล หลังจากได้รับอิสรภาพ นายอิสรา เข้าทำงานเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ซึ่งต่อมาหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ก็ได้เปิดโปงพฤติกรรมฉ้อฉลของจอมพลสฤษดิ์ ย้อนหลัง จนกระทั่งมีการสอบสวน และยึดทรัพย์สินของ จอมพลสฤษดิ์ กว่าสิบล้านบาท

นายอิสรา อมันตกุล เสียชีวิตด้วยโรคมะเร็งเมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2515 เพื่อนร่วมวิชาชีพ และผู้อ่านผลงานของเขาได้ร่วมกันตั้งมูลนิธิอิสรา อมันตกุล ขึ้นซึ่งต่อมาสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทยได้จัดประกวดข่าวยอดเยี่ยมมูลนิธิอิสรา อมันตกุล ขึ้นทุกปี โดยเน้นผลงานการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน และภาพข่าว

5.4 ความสำคัญของการรายงานข่าวเชิงสืบสวน

ประเวศ วะสี (2543) กล่าวไว้ว่า การทำหนังสือพิมพ์เชิงสืบสวนสอบสวนจะเป็นการหยุดยั้งคอร์รัปชันที่ชะงัดที่สุด เพราะเป็นบทบาทที่สามารถเปิดโปงนักการเมืองที่ขาดจริยธรรม ทั้งนี้โดยอาศัยการสืบสวนสอบสวน เพราะทุกวันนี้คอร์รัปชัน ไม่กลัวความเห็นแต่กลัวความรู้

พิศิษฐ์ ขวาลาวัช เขียนไว้ในคำนำหนังสือข่าวเจาะเจาะข่าว ของสมหมาย ปาริฉัตร (2537) ว่าหนังสือพิมพ์ต้องมีหน้าที่พิสูจน์หลักฐานในฐานะที่เป็นประหนึ่งสถาบันสาธารณะที่จะต้องทำความจริงให้กระจ่าง (Quasi - public institution) ข่าวที่เกิดจากการเจาะลึกถึงข้อเท็จจริงที่ถูกซ่อนเร้น จากความมั่งมัน และศรัทธาของหนังสือพิมพ์ และนักหนังสือพิมพ์ที่ต้องการจะมอบให้แก่สังคม และนับวันสังคมก็กระหายที่จะรู้เรื่องราวข่าวสารประเภทนี้มากขึ้น ซึ่งเป็นปรอทวิคคุณภาพของหนังสือพิมพ์ด้วยเช่นเดียวกัน

สมหมาย ปาริฉัตร (2537: 25) เขียนไว้ในหนังสือข่าวเจาะเจาะข่าวว่า “ข่าวเชิงสืบสวน” เป็นข่าวที่แสดงบทบาท อิทธิพลของสื่อมวลชนอย่างชัดเจนที่สุด เป็นเสมือนตัวแทนที่แสดงถึงพลังอำนาจข่าวสาร (power of information) และสะท้อนถึงอนุภาพแห่งความจริง เมื่อความจริงถูกขุดคุ้ยออกมาเปิดเผยให้เป็นที่รับรู้อย่างถูกต้อง ยุติธรรม จากความโปร่งใสของข่าวสาร และข้อมูลในเรื่องนั้น ๆ ด้วยการรายงานข่าวเชิงสืบสวน จึงเป็นการทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่สังคม ส่วนรวมของวิชาชีพสื่อมวลชนโดยตรง

5.5 กระบวนการ และเทคนิคการรายงานข่าวเชิงสืบสวน

โจเซฟ พูลิเชอร์ กล่าวไว้ว่า “จงอย่าพอใจเพียงแคได้เสนอในสิ่งที่มองเห็นเท่านั้น” บ่งบอกถึงกระบวนการการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนที่สำคัญ นั่นก็คือ การขุดค้นความเป็นจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังเพื่อนำมาตีแผ่ให้สาธารณชนได้รับรู้ ซึ่งย่อมเป็นการทำงานที่ยาก และซับซ้อนอยู่ไม่น้อย ซึ่งมีนักวิชาการ และนักวิชาชีพหนังสือพิมพ์หลายคนได้กล่าวถึงเทคนิคกระบวนการการรายงานข่าวเชิงสืบสวนไว้ในหลาย ๆ แห่ง ดังที่จะแยกมาอ้างอิง ดังนี้

มาลี บุญศิริพันธ์ (2537: 35) การสืบข่าวแบบสืบสวนมิได้มีความแตกต่างจากการสืบข่าวธรรมดาในด้านของเทคนิค และวิธีการ แต่ความแตกต่างอยู่ที่บรรยากาศสภาพแวดล้อมในการทำข่าว กล่าวคือ ข่าวนั้นไม่กระจ่างชัดเท่ากับข่าวที่เป็นการรายงานเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไปแต่ข่าวสืบสวนยังไม่สามารถบอกผู้อ่านในทันทีทันใดว่ามันคือข่าวที่มีคุณค่าแค่ไหนจนกว่าจะมีการพิสูจน์ชัดเสียก่อน การทำข่าวชนิดนี้จึงต้องอาศัยความอดทน ช่างสังเกต และมีความคิดอย่างมาก ผนวกกับประสบการณ์ความสามารถในการวิเคราะห์อย่างแม่นยำอีกด้วย

ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์ (2548: 15) ระบุไว้ในหนังสือข่าวเจาะ โดยได้จำแนกวิธีการทำข่าวเชิงสืบสวนออกเป็น 3 วิธีการหลัก ๆ คือ

1. การติดตามข้อมูลด้วยเอกสาร (paper trail) หมายถึง การหาเอกสารเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลหลักฐานในการนำเสนอข่าวซึ่งเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากที่สุด

2. การติดตามข้อมูลบุคคล (human trail) หมายถึง การติดตามหาข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่ตกเป็นข่าว เช่น การติดตามพฤติกรรม ฐานะทางเศรษฐกิจ แหล่งที่อยู่ ซึ่งได้มาโดยหลายวิธี ตั้งแต่การสะกดรอย การค้นหาข้อมูลเอกสาร การหาข้อมูลจากคนใกล้ชิด หรือแม้แต่หาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

3. การหาข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ (electronics trail) หมายถึง การหาข้อมูลจากเว็บไซต์ต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันสามารถหาได้อย่างกว้างขวาง

ประสงค์ ยังกล่าวด้วยว่า สิ่งสำคัญในการรายงานข่าวเชิงสืบสวน คือ หลักฐานที่แน่นหนา สิ่งที่มาตามเสมอ คือ การถูกฟ้องร้อง เทคนิควิธีในการทำข่าวเชิงสืบสวน คือ

1. ต้องลงไปศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประเด็นนั้น ๆ อาจต้องหาหนังสือไว้เป็นคู่มือเนื่องจากต้องมีความรอบคอบชัดเจน

2. ต้องรู้จักแหล่งที่มาของข้อมูลที่เกี่ยวข้องรอบด้าน

3. ต้องใช้สิทธิตาม พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสาร

4. การให้ความสนิทสนมส่วนตัวกับบุคคลในการขอเอกสารที่เป็นความลับ

5. จับประเด็นข่าว ตรวจสอบข่าวทุกด้านก่อนนำเสนอ

6. การนำเสนออย่างต่อเนื่อง ซึ่งมักจะมีข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ หลั่งไหลเข้ามาเพิ่มเติมการนำเสนอต้องตั้งประเด็นให้คมที่สุด และจัดเตรียมข้อมูลเป็นชุดให้พร้อมที่จะเสนออย่างน้อยสามตอนต่อเนื่องกัน

ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์ (2552: 91-99) ระบุไว้ในหนังสือข่าวเจาะเจาะข่าวถอดประสบการณ์ และเทคนิคข่าวสืบสวน ซึ่งจัดทำโดยสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2552 ไว้ด้วยว่า จุดเริ่มต้นที่สำคัญของการทำงานข่าวเชิงสืบสวน คือ การที่นักข่าวต้องชัดเจนต่อประเด็นนั้นว่ามีหลักฐาน และข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือเพียงพอหรือไม่

นักข่าวต้องยึดเอาหลักฐานข้อเท็จจริงที่มีกรอบการอ้างอิง และสามารถตรวจสอบได้เป็นเครื่องมือในการคลี่คลายประเด็นข่าว เช่น หลักฐานนี้มักอยู่ในรูปเอกสาร เช่น สัญญา หรือข้อตกลงทางกฎหมาย เอกสารของทางราชการ หรือแม้กระทั่งงานวิจัย

นอกจากแหล่งข้อมูลเอกสารแล้วยังมีแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ที่อาจสืบค้นได้จากเว็บไซต์ที่มีอยู่มากมาย

ในกรณีที่แหล่งข่าวเป็นบุคคล การมีปฏิสัมพันธ์กับแหล่งข่าวถือเป็นเรื่องสำคัญ นักข่าวต้องมีวิธีการในการเข้าหา และสร้างความไว้วางใจให้แหล่งข่าวด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก นักข่าวที่มีประสบการณ์ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการดังต่อไปนี้

เตรียมตัวให้พร้อม หาข้อมูลในเรื่องที่จะถาม และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแหล่งข่าวผู้นั้น ก่อนที่จะไปพบเขา เพื่อจะได้ดำเนินการสัมภาษณ์อย่างไม่ติดขัด

ขอความรู้คนส่วนใหญ่มักชอบเมื่อมีใครขอความรู้สิ่งที่ตนเองทราบดี หากนักข่าวบอกแหล่งข่าวว่าเรากำลังพยายามทำความเข้าใจในเรื่องที่เขาถนัด และอยากให้เขาช่วยอธิบาย เพื่อให้ความกระจ่าง แหล่งข่าวจำนวนมากมักจะยินดีในการพูดคุย และตอบคำถามมากขึ้น

ตั้งใจฟัง คุณสมบัติอย่างหนึ่งของนักข่าวที่ดี คือ การเป็นนักฟังที่ดี เพื่อการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้

แสดงความเปิดเผยชื่อสัตย์ นักข่าวจะต้องบอกให้แหล่งข่าวทราบอย่างชัดเจนว่าตนเองเป็นใคร และกำลังทำอะไรอยู่

พยายามเข้าหาทุกคน นักข่าวต้องคิดให้ละเอียดว่ามีแหล่งข่าวคนใดอีกบ้างที่น่าจะรู้อะไรเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังทำบ้าง แล้วหาทางไปพบปะพูดคุยกับคนเหล่านั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

พยายามเข้าสัมภาษณ์ให้ถึงตัวแหล่งข่าว เพราะการพบปะตัวต่อตัวทำให้แหล่งข่าวผู้นั้นหลีกเลียงเราไม่ได้

ย้อนกลับไปถามใหม่อีกครั้ง อย่างลัวที่จะต้องกลับไปหาแหล่งข่าวอีกครั้งหนึ่งถ้าพบว่าข้อมูลที่ได้รับไม่ชัดเจน หรือถ้าต้องการการยืนยันข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

มีท่าทีเป็นมิตรต่อแหล่งข่าว อย่าลืมนัดจากกับแหล่งข่าวอย่างเป็นมิตร และถ่อมเนื้อถ่อมตัวตามความเหมาะสม

เตรียมคำถามสำคัญให้พร้อม ถ้าหากมีคำถามมาก และกลัวลืม ให้นักข่าวจดคำถามที่ต้องการถามไว้เพื่อทบทวนความทรงจำระหว่างสัมภาษณ์

อย่าเชื่อแหล่งข่าวไปเสียทุกอย่าง อย่ายอมรับคำตอบที่น่าสงสัยง่าย ๆ ถ้าหากแหล่งข่าวให้คำตอบที่ไม่สมเหตุสมผล หรือไม่ตรงกับข้อเท็จจริง นักข่าวต้องคำนึงถึง

อย่าไว้วางใจแหล่งข่าวมากเกินไป ให้ตรวจสอบสิ่งที่แหล่งข่าวบอกมาเสมอ อย่าลืมนัดว่าแหล่งข่าวทุกคนมีเหตุผลของตนเองในการให้สัมภาษณ์กับนักข่าว

อย่าใช้เวลาว่างอยู่แต่กับเพื่อนนักข่าวด้วยกันเพียงอย่างเดียว พยายามพบปะทำความรู้จักคนในวงกว้างเพราะจะช่วยขยายความรู้ในด้านต่าง ๆ ของนักข่าวมากขึ้น อย่างไรก็ตามอย่าลืมนัดว่าแหล่งข่าวของท่านไม่ได้อยู่ในฐานะเดียวกับเพื่อนของท่าน

ปกป้องแหล่งข่าว ในบางกรณีนักข่าวไม่สามารถบอกใครได้ว่าแหล่งข่าวของตนเป็นใครเพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดแก่แหล่งข่าวผู้นั้น

ตกลงเงื่อนไขการสัมภาษณ์ให้ชัดเจน ก่อนเริ่มต้นสัมภาษณ์นักข่าวจะต้องตกลงกับแหล่งข่าวให้ชัดเจนว่า ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะเป็นแบบนำไปอ้างอิงในการเขียนข่าวได้ (on the record) หรืออ้างอิงไม่ได้ (off the record) หรือเป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูลภูมิหลังประกอบการรายงานข่าว นักข่าวต้องไม่ปล่อยให้แหล่งข่าวเปลี่ยนใจในภายหลังในเรื่องนี้

ให้โอกาสทุกฝ่ายได้แสดงความเห็น พยายามให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ มีโอกาสพูด ไม่ว่านักข่าวจะคิดว่าคนผู้นั้นเป็นผู้กระทำผิดหรือไม่ก็ตาม

พยายามไม่นำความคิด หรือความรู้สึกส่วนตัวปะปนกับการรายงานข่าว นักข่าวจะต้องรายงานข้อเท็จจริงไปตามที่ปรากฏไม่ใช่ตามความรู้สึกส่วนตัวบอกว่าใครจะเป็นเช่นนั้น เช่นนี้ และไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่ชอบบุคคลนั้น ๆ เป็นส่วนตัว

ขอบคุณ อย่าลืมกล่าวขอบคุณแหล่งข่าวที่ให้เวลาสัมภาษณ์ทุกครั้ง

ไม่ลดละความพยายาม นักข่าวต้องพยายามอย่างไม่ลดละในการติดตามแหล่งข่าว ความพยายามมักจะส่งผลสำเร็จให้การข่าวอยู่บ่อยครั้ง

ทำอย่างไรถ้าแหล่งข่าวไม่ตอบคำถาม ซึ่งเป็นเรื่องปกติที่แหล่งข่าวนุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียต่อเรื่องนั้น ๆ มักหลีกเลี่ยงการตอบคำถาม โดยมีปฏิกิริยาต่าง ๆ ดังนี้

1. แสดงอาการโกรธ ไม่พอใจคำถาม
2. ทำตัวสนิทสนมเกินกว่าเหตุ เพื่อเบี่ยงเบนคำถาม
3. อ้างปัญหาส่วนตัว เช่น ไม่สบายไม่พร้อมให้สัมภาษณ์
4. ทำเป็นข้อนคำถาม ทวนคำถาม เพื่อยืดเวลา
5. หลีกเลียงไปพูดเรื่องอื่น
6. ปฏิเสธที่จะตอบคำถาม
7. อ้างความมั่นคงของชาติ ความลับทางราชการ
8. ทำเป็นสนใจคำถามของนักข่าวคนอื่น ๆ

นักข่าวจึงต้องหาวิธีการรับมือดังนี้ เมื่อแหล่งข่าวแสดงความโกรธให้ใจเย็นไว้ พยายามอธิบายว่า เราเคารพเขา แต่อย่าหยุดที่จะถามใหม่ หรือถามแล้วถามอีก

เมื่อแหล่งข่าวต่อว่าต่อขาน ให้ย้ำว่าเพราะเราเป็นนักข่าวมีหน้าที่สื่อสารความจริงเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน

เมื่อแหล่งข่าวขอความเห็นใจ ให้นักข่าวแสดงความเห็นใจ และย้าคำถามอีก หรือถามแหล่งข่าวว่าจะสามารถคุยกับใครอื่นได้อีก และให้ยืนยันกับแหล่งข่าวว่าเราจะกลับมาหาข้อมูลหรือสัมภาษณ์เขาอีก

เมื่อแหล่งข่าวย้อนถามคำถามกลับมา ให้ตอบว่าสาธารณชนสนใจความเห็นของเขามากกว่า เพราะเป็นผู้เชี่ยวชาญ หรือเป็นผู้มีอำนาจดูแลในเรื่องนั้น ๆ อย่าหลงไปตอบคำถามย้อนกลับของแหล่งข่าวเสียเอง

เมื่อแหล่งข่าวเลี้ยงไปพูดเรื่องอื่น ให้นำการสนทนากลับมาที่ประเด็นเดิมให้เร็วที่สุด ถ้าจำเป็นต้องตัดบทขอให้กระทำด้วยท่าทีสุภาพ

เมื่อแหล่งข่าวหลีกเลี่ยงที่จะตอบคำถาม ให้ถามถึงชื่อคนอื่น ๆ ที่จะตอบคำถามนี้ได้ หรืออาจทำเป็นเงียบไป ความเงียบมักทำให้แหล่งข่าวอึดอัด และจำเป็นต้องพูดอะไรออกมาบ้าง

เมื่อแหล่งข่าวอ้างความมั่นคงของชาติ นักข่าวต้องมั่นใจประเด็นของตัวเองก่อน ถ้ารู้ว่าไม่เกี่ยวกับความมั่นคง ก็ให้ยืนยันกับแหล่งข่าวแล้วตั้งคำถามซ้ำอีก อย่ายอมหยุดทันทีเมื่อแหล่งข่าวอ้างเช่นนั้น

เมื่อแหล่งข่าวทำเป็นไม่สนใจคำถามเรา ควรให้นักข่าวคนอื่นช่วยถามซ้ำด้วยคำถามเดิม

ใช้รูปคำถามแบบเปิดที่ให้โอกาสในการอธิบาย พึงระวังอย่าใช้คำถามแบบปิดที่เอื้อให้มีการตอบเพียงว่า ใช่ หรือ ไม่ใช่ เท่านั้น

ประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์ กล่าวไว้ในคราวเดียวกันด้วยว่า ประเด็นข่าวสืบสวนที่ดีมักเป็นประเด็นอ่อนไหว หรือเกี่ยวข้องกับอิทธิพลระดับใดระดับหนึ่ง ดังนั้นนักข่าวควรคำนึงถึงความปลอดภัยทั้งต่อตัวแหล่งข่าว และตัวนักข่าวเอง โดยมีวิธีการดังนี้

ในการสัมภาษณ์ควรเลือกใช้สถานที่ที่เหมาะสม ไม่ลับตาผู้คนจนเกินไป เพื่อจะมีพยานรู้เห็น ในขณะที่เดียวกันควรเป็นสถานที่ที่จะป้องกันผู้ไม่ประสงค์ดีดักฟังได้

หากเป็นการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ในประเด็นที่มีความเสี่ยงสูง ให้ระมัดระวังการดักฟังทางโทรศัพท์ด้วย

ควรหมั่นตรวจสอบความเรียบร้อยว่าสมุดบันทึก กระดาษ หรือเอกสาร ที่จดชื่อ – ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ของแหล่งข่าว ยังคงอยู่ หรือสูญหาย บางครั้งนักข่าวอาจจดข้อมูลสำรองไว้ทั้งที่ทำงาน หรือที่บ้านด้วย ถ้าจำเป็นต้องเก็บชื่อ และที่อยู่ของแหล่งข่าวเป็นความลับจริง ๆ นักข่าวอาจดสลับตัวเลข ซ่อนตัวเลขในแบบที่ตัวเองจะเข้าใจได้

อย่าดำเนินชีวิตประจำวันในรูปแบบเดิม ๆ ให้ผู้ที่ต้องการคุกคามสามารถคาดเดาได้ เช่น การออกจากบ้านตรงตามเวลาเดิมทุกวัน หรือการรับประทานอาหารที่ร้านเดิมทุกวัน อย่าเดินทางคนเดียวในเวลากลางคืน อย่าใช้พาหนะเดิมตลอดเวลา

มีที่พักสำรองที่ท่านสามารถหลบไปอาศัยได้ถ้าคิดว่าไม่สามารถกลับบ้านได้ อย่าตกลงพบกับบุคคลที่ท่านคิดว่าอาจทำอันตรายต่อตัวท่านเพียงลำพัง ถ้าต้องเดินทางไปบังที่ไม่คุ้นเคยให้บอกผู้อื่นให้ทราบว่าจะไปไหน และใช้เวลาอยู่ที่นั่นนานเท่าไร ถ้าได้ข้อมูลใดข้อมูลหนึ่งจากการทำข่าวแล้วรู้สึกว่ามีข้อมูลนั้นอยู่ในมือจะไม่ปลอดภัยให้กระจายข้อมูลนั้นให้นักข่าวคนอื่นด้วย

ควรหาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอาชญากรรมชนิด เช่น ปืน ระเบิดทำลายรถยนต์ เป็นต้น เพราะประสบการณ์ในต่างประเทศมีการใช้ระเบิดวางใต้ท้องรถนักข่าวที่ซุ่มอยู่ประเด้นอิทธิพลเพื่อให้ไหวตัวทัน หรือรู้จักวิธีหลบหลีก

เสนาะ สุขเจริญ (2549: 76) เขียนไว้ในหนังสือข่าวสืบสวน เมื่อปี พ.ศ. 2549 ตอนหนึ่งว่า การทำข่าวสืบสวนแทบทุกเรื่องไม่ว่าเรื่องเล็ก หรือเรื่องใหญ่ มีความจำเป็นต้องลงไปพิสูจน์ข้อเท็จจริงในพื้นที่ และเกรงว่าถ้าไปในฐานะนักข่าว หรือแสดงตัวว่าเป็นนักข่าวมาทำข่าวเรื่องนั้นเรื่องนี้ บางครั้งนอกจากไม่ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงแล้ว ยังถูกทุบ ถูกหิว ออกมาจากหน่วยงานแห่งนั้นด้วยซ้ำไป

โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ของข้าราชการระดับสูงหรือนักการเมืองระดับชาติ การแสวงหาเอกสารหลักฐานอย่างเปิดเผยเป็นเรื่องยาก และมักไม่ได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐหรือแหล่งข่าวเพราะเกรงว่าจะเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้นักข่าวจึงต้องใช้วิธีการอำพรางตัว ปิดบังสถานที่แท้จริง หรือใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อเข้าไปเอาข้อมูลนำมาเสนอข่าว หรือพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้

สมหมาย ปาริฉัตร (2537: 14-23) เขียนไว้ในคู่มือการรายงานข่าวเชิงสืบสวน สอบสวนว่า สาเหตุที่ข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องที่ซุ่มอยู่ได้นั้นเป็นเพราะการปฏิบัติงานที่ลงลึกไปถึงขั้นตอนการเข้าถึงข้อเท็จจริงของเรื่อง หรือเหตุการณ์นั้นโดยตรง และได้สรุปเทคนิคสำคัญในการทำข่าวเชิงสืบสวนไว้ดังนี้

1. ลึกไม่พอต้องเกาะติดต่อเนื่อง นอกจากการลงลึกเข้าถึงข้อเท็จจริงโดยตรงแล้ว ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความต่อเนื่องในการติดตามข่าว การรายงานข่าวเป็นคุณสมบัติที่ทำให้ข่าวเชิงสืบสวนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภายหลัง จากการที่ข้อเท็จจริงค่อย ๆ ถูกค้นพบ ตีแผ่ คลี่คลายออกมาทีละประะทีละประเด้น จนเกิดผลตามลำดับเพราะเกี่ยวข้องโยงใยไปถึงคนที่ตกเป็นข่าวมากขึ้นเรื่อย ๆ จนหมดสิ้น

2. วางแผนดีมีชัยไปกว่าครึ่ง การวางแผนทั้งในขั้นตอนการแสวงหาข้อเท็จจริง ขั้นตอนการนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งข่าว บทความ บทวิจารณ์ บทสัมภาษณ์ บทรายงาน หรืออะไรก็ตาม มีผลต่อความสำเร็จของข่าวนั้น ๆ โดยตรง ข่าวเชิงสืบสวนที่น่าสนใจ และประสบผลสำเร็จก่อให้เกิดผลจนมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในเรื่องนั้น ล้วนผ่านการวางแผนที่ดีเป็นขั้นตอน ข่าวเชิงสืบสวนประเภทใดก็ตามมีโอกาสพัฒนาเป็นข่าวเชิงสืบสวนที่สมบูรณ์ได้ทั้งสิ้น

อดีตการไหลเวียนของข่าวสารมีน้อยกว่าปัจจุบัน ไม่สลับซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับบุคคลในวงกว้างมากเหมือนขณะนี้ ทั้งนี้เป็นผลจากสภาพสังคมเปิดกว้างเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารรวดเร็ว การแข่งขันเสรีมากขึ้นนั่นเอง การติดตามข่าวก็เช่นกัน แต่ก่อนสามารถทำโดยคนคนเดียวตั้งแต่ต้นจนจบแต่ปัจจุบันผลจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้การติดตามข่าวที่กระจัดกระจาย กว้างขวางออกไปหลายแห่งหลายมุมหลายแหล่งที่มาของข่าว จึงต้องทำร่วมกันหลายคนหลายฝ่าย ทำเป็นทีมงานโดยปริยาย ดังนั้น การวางแผน การประสานงานอย่างเป็นระบบอันเป็นการเริ่มต้นของขบวนการบริหารข่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็น และมีความสำคัญมีผลต่อความสำเร็จโดยตรง

3. เริ่มแรกอยู่ที่มุมมอง แต่ก่อนจะถึงขั้นตอนการวางแผนข่าว สิ่งที่จะเกิดขึ้นก่อนเป็นอันดับแรกในทุกข่าวคือ “มุมมอง” ซึ่งจุดเริ่มต้นเกิดมาจากนักข่าวได้เฝ้าแสวงหาข่าวมา และมองเห็นความสำคัญ กับความน่าสนใจ ว่ามีมากน้อยเพียงใด หากมองเห็นยอมนำไปสู่การติดตามแสวงหา ผลักดันต่อมาจนถึงที่สุดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือใครก็ตามในกองบรรณาธิการมองเห็นความสำคัญความน่าสนใจในเรื่องนั้น เกิดความสงสัยว่าจะมีอะไรซ่อนอยู่เบื้องหลัง หรือยังถูกเปิดเผยออกมาไม่หมดและสามารถคาดคะเนผลที่จะเกิดขึ้นในขั้นตอนสุดท้ายของข่าวได้ว่าเรื่องนั้นความจริงน่าจะเป็นอย่างไร ควรจะจบลงอย่างไร ไม่น่าจะเป็นเพียงแค่นักข่าวเล็ก หรือมีข้อมูลเพียงเท่าที่ได้มาขณะนี้เท่านั้น จากนั้นกระบวนการวางแผนจึงเกิดขึ้น และพัฒนาตามลำดับจนถึงขั้นการวางแผนในเอกสารในเวลาต่อมา เพื่อบันทึกการติดตามความคืบหน้าของ “แ่งมุมข่าว” แต่ละประเด็น แต่ละขั้นตอน เพื่อนำไปปฏิบัติ

การวางแผนข่าวแต่ละข่าว นอกจาก “แ่งมุม” ประเด็นของข่าวซึ่งต้องติดตามหาข้อเท็จจริงแล้ว ธรรมชาติของข่าว มีความเป็นไปได้ทั้งสองลักษณะ คือ บางครั้งความเคลื่อนไหวของข่าวพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ปมเงื่อนต่าง ๆ คลี่คลายไปแล้วหากการวางแผนไม่ทันการณ์ก็อาจพลาด หรือได้ข้อเท็จจริงไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

อีกลักษณะหนึ่งเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวของข่าวพัฒนาไปช้า โดยเฉพาะปฏิบัติงานของราชการ กลไกรัฐ การวางแผนข่าว จะช่วยกระตุ้น กอดันให้เกิดการดำเนินการในเรื่องนั้น ๆ เร็วขึ้นเช่นกัน

นอกจากนั้นต้องวางแผนคน หรือกำหนดบุคคลที่รับผิดชอบ มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะติดตามบุคคลผู้ซื้อเท็จจริงในเรื่องนั้นได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ทุกแห่งทุกมุมในขั้นตอนนี้ความเชี่ยวชาญชำนาญการเป็นพิเศษ การเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องนั้น การมีแหล่งข่าวกว้างขวางได้รับการเชื่อถือไว้วางใจจากแหล่งข่าวจึงมีผลอย่างสูงต่อความสำเร็จ

ฉะนั้นนักข่าวอาวุโส ซึ่งรู้ช่องทาง รู้จักบุคคลในวงกว้างต่าง ๆ ที่ตกเป็นข่าว และทราบข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนั้นดี จึงเป็นคนที่ต้องถูกนำมาใช้ตามแผนงาน เนื่องจากคนเหล่านี้เป็นผู้มีประสบการณ์ จับประเด็นปัญหาแง่มุมเงื่อนงำได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว ขบคิดปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ แยกประเด็นหลัก และประเด็นรองของข่าวที่จะต้องติดตามได้ตามลำดับความสำคัญ ควรคลำทางไปทางไหนก่อน ทางไหนหลัง ประเด็นนี้ควรจะไปพบใคร หาข้อมูลได้ที่ไหน ประเด็นอะไรที่ยังค้อยได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อความสำเร็จของข่าวในลักษณะสืบสวนสอบสวนทั้งสิ้น

4. แผนติดตามแผนนำเสนอ ในขั้นตอนการวางแผน ทั้งแผนการหาข่าว แผนการนำเสนอที่นอกเหนือไปจากรูปแบบของข่าวเพื่อสนับสนุนตามจังหวะที่เหมาะสม จึงมีความสำคัญ แม้แต่การใช้คำพาดหัวในแต่ละวันล้วนมีผลเช่นเดียวกัน การวางแผนข่าว ไม่ว่าจะเป็นข่าวที่ทำโดยคนคนเดียว หรือหลายคนเป็นทีมงาน คนคุมแผนจะเป็นนักข่าวที่ได้ข่าวนั้นมาตั้งแต่เริ่มแรก หรือเป็นบุคคลระดับสูงขึ้นไปในกองบรรณาธิการก็ตาม การประชุมระดมความคิดเห็น การปรึกษาหารือ เป็นกิจที่ต้องทำอยู่ตลอดเวลา นับแต่เริ่มได้ข่าว ทั้งนี้เพื่อช่วยกันขบคิดประเด็นข่าวออกไป มองหาแหล่งข่าว ผู้เกี่ยวข้องที่จะต้องติดตามให้กว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ทำให้ได้ข้อเท็จจริงครอบคลุมครบถ้วน ขณะเดียวกันที่ประชุมจะช่วยกันแก้ไขปัญหา และติดตามความคืบหน้า

การทำตารางเวลาการปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอน เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่ทำให้การหาข่าวสมบูรณ์ขึ้น หากการนำเสนอข่าวดังกล่าวเกิดผลกระทบในเชิงลบกลับมายังหนังสือพิมพ์การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันจะทำให้มองเห็นช่องทางการปรับตัว ปรับทิศทางการนำเสนอข่าวต่อไปได้ทันทั่วทั้งที่ แม้กระทั่งเกิดกรณีนักข่าวถูกฟ้องร้ายจากอิทธิพลของแหล่งข่าว เพราะติดตามข่าวอย่างเกาะติด การเปลี่ยนตัวบุคคลในการทำข่าว การปรับแง่มุมการเสนอข่าว สามารถกระทำได้โดยไม่ทำให้การติดตาม และนำเสนอข่าวนั้นต้องหยุดชะงักลง รวมไปถึงการคิดค้นกำหนดรูปแบบการนำเสนอ นอกจากในรูปของข่าวแล้วยังใช้รูปแบบอื่น เพื่อสนับสนุนการติดตามข่าวอีกด้วย เช่น การเสนอเป็นบทราชนาให้ข้อเท็จจริงความเป็นมาของเรื่องนั้นทั้งหมด เพื่อให้ผู้อ่านที่ติดตามภายหลังเกิดความเข้าใจประเด็นปัญหาถูกต้องตรงกัน บทวิเคราะห์ บทสัมภาษณ์ ปฏิทินลำดับเหตุการณ์ เป็นต้น

ผู้วางแผน หรือคณะทีมงานที่วางแผน ต้องประเมินได้ว่า หลังจากเสนอข่าวไปแล้ว ผลออกมาเป็นอย่างไร ควรเสนอเนื้อหาอะไรในรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่ข่าวตามออกไปตอนไหน

เมื่อไหร่ การนำเสนอในรูปแบบของบทนำ คอลัมน์วิพากษ์วิจารณ์ข่าวที่เกิดขึ้น นอกจากเป็นการให้ข้อมูลแก่ผู้อ่านแล้ว ยังเป็นการแสดงความคิดเห็นของกองบรรณาธิการต่อเรื่องนั้น ซึ่งมีผลกดดันผู้ที่ตกเป็นข่าว หรือหน่วยงานของรัฐ องค์กรที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ให้เร่งรัดแถลงข้อเท็จจริงต่อสาธารณชนโดยเร็ว นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงทัศนคติอย่างตรงไปตรงมาต่อเรื่องนั้น ๆ ว่าเกิดความผิดพลาดบกพร่องตรงไหน สิ่งที่เกี่ยวข้องมองเห็นว่าน่าจะเป็นทางออก ควรเป็นอย่างไร การเสนอเนื้อหาในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่สนับสนุนการรายงานข่าว ให้มีน้ำหนักมากขึ้นโดยตรง

การทำความเข้าใจ การหาความรู้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับขั้นตอนต่าง ๆ ในระบบระเบียบหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นความจำเป็นสำหรับการวางแผนข่าว การทำข่าว การรายงานข่าวของผู้สื่อข่าวช่วยให้ผู้อ่านข่าวได้รับความรู้ที่ถูกต้อง มองประเด็นข่าวได้ตรง

ในการหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเทคนิคต่าง ๆ นั้น การจัดกิจกรรมเสริมเป็นอีกวิธีหนึ่งที่นำมาใช้สนับสนุนการติดตามข่าว การรายงานข่าว ไม่ว่าจะเป็นการจัดอภิปรายสัมมนาโต๊ะกลม การสำรวจประชามติ และการวิจัยฯ ทำให้มีประเด็นที่นำมาเสนอเป็นข่าวได้ จากแง่มุมใหม่ในการจัดกิจกรรมเสริมเหล่านั้นช่วยผลักดันข่าวให้แตกประเด็นช่วยผลักดันข่าวให้ออกไปได้อีกมาก

ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี (2549: 91) กล่าวไว้ในรายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการสำหรับนักข่าวหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในหัวข้อ การรายงานข่าวเชิงสืบสวน ถึงจุดเริ่มต้นในการทำข่าวว่ามีจากหลายทาง คือ

1. เบาะแสของข่าวเรียกว่า Tip
2. แหล่งข่าวเรียกว่า Tipster
3. การอ่าน การค้นคว้า
4. เหตุการณ์ข่าว
5. การสังเกต
6. การเสาะหาข่าว

และได้ยกตัวอย่างประเด็นข่าวที่อยู่ในขอบข่ายที่จะทำข่าวเชิงสืบสวนให้แก่ผู้สื่อข่าวท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. การทุจริตของนักการเมืองทุกระดับ ในท้องถิ่นที่องค์กรท้องถิ่นจะมีอำนาจมากขึ้นเป็นจุดที่น่าจับตามอง
2. การคอร์รัปชันของหน่วยราชการ
3. การละเมิดกฎหมาย หรือระเบียบปฏิบัติ เพื่อผลประโยชน์ของพวกพ้อง การหาช่องว่างทางกฎหมายระเบียบต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองให้พวกตัวเอง เช่น ในงานประมูล

4. การบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ
5. การบุกรุกเขตป่าสงวนด้วยความไม่ชอบธรรม
6. การใช้อำนาจหน้าที่โดยไม่ชอบธรรม มีการละเว้น หรือล่วงล้ำการปฏิบัติการใช้อำนาจหน้าที่โดยเฉพาะของเจ้าหน้าที่รัฐ

7. การทำผิดศีลธรรม แต่ต้องดูดี ๆ ว่าการทำผิดศีลธรรมนั้นมีผลกระทบโดยตรงต่อผลประโยชน์ของสาธารณะหรือไม่

8. การฉ้อฉลโดยเจตนาให้เกิดการเบียดบังผลประโยชน์ของส่วนรวม มีวิธีการหลายอย่างไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่รัฐ หรือโดยเอกชน แต่ที่สำคัญ คือ จะต้องมีการกระทบกับผลประโยชน์ส่วนรวม

9. การทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อผลประโยชน์ของตนเองอาจจะเป็นการตัดไม้ทำลายป่าทั้งเรื่องน้ำ อากาศ ขยะ เป็นต้น

สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ (2545: 307) ได้สรุปกระบวนการข่าวเชิงสืบสวน ดังนี้

1. การแสวงหา หรือเริ่มต้นประเด็นข่าว ข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนมักเริ่มต้นจากความสงสัย (hunch) ต่อสิ่งที่เกิดขึ้น หรือได้แฉมจากคำบอกเล่า (tip) หรือมีผู้บอกใบ้ ให้เบาะแส (hint) จากการอ่านหนังสือ จากเหตุการณ์ข่าว จากการสังเกตสิ่งที่ไม่ชอบมาพากล หรือผิดปกติ แล้วตรวจสอบ และนำมาพัฒนาต่อเป็นข่าว

2. การวางแผนงานข่าว หลังจากได้ประเด็นข่าวแล้ว “ทีมข่าว” ต้องสืบค้นให้ได้ว่าประเด็นนั้นมีการรายงานมาก่อนแล้ว หรือไม่เรื่องใดที่มีผู้ทำมาก่อนแล้วก็ไม่ควรทำซ้ำแต่ให้มองหาประเด็น หรือแฉมใหม่ ๆ และจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งสมมติฐานในการสืบสวน ทั้งนี้ผลของการปฏิบัติงานข่าวอาจจะออกมาสอดคล้องหรือขัดแย้งกับสมมติฐานก็เป็นไปได้ นอกจากนั้นทีมข่าวจะต้องร่วมกันประเมินเสียแต่ตอนแรกเพื่อตัดสินใจว่าจะนำเสนอหรือไม่

การวางแผนการติดตามข่าวต้องทำอย่างมีระบบ รอบด้าน มองกว้างออกไปถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง ทำให้ติดตามหาข้อมูล หลักฐานความคิดเห็นเป็นไปอย่างกว้างขวาง สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ในการตัดสินใจว่าจะรายงานข่าวนั้นหรือไม่ นอกจากพิจารณาคุณค่าของข่าวหรือข้อเท็จจริงนั้นแล้วน่าจะพิจารณาด้วยว่าคุ้มค่ากับการปฏิบัติการครั้งนั้นหรือไม่ เนื่องจากการปฏิบัติการข่าวจะจำเป็นต้องใช้บุคลากร เวลา และค่าใช้จ่ายจำนวนมากกว่าการรายงานข่าวทั่วไป ในการวางแผนข่าวนั้นควรวางแผนให้ครอบคลุมในเรื่องบุคลากร ที่ต้องมีความเชี่ยวชาญในสายข่าวนั้น เป็นอย่างดี มีทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เข้ากับทีมงานได้ดี ในด้านค่าใช้จ่ายต้องให้ครอบคลุมถึงสวัสดิการของผู้สื่อข่าวด้วย

สำหรับการกำหนดการปิดข่าว (Dead line) ในการปฏิบัติการข่าวเจ้านั้น ดูเหมือนว่าไม่มีกำหนดการปิดข่าวได้อย่างตายตัว แต่ต้องมีการรายงานผลของการสืบสวนอยู่ตลอดเวลา เพื่อบรรณาธิการ และทีมงานข่าวจะร่วมกันพิจารณาว่าจะนำเสนอเมื่อใด เนื่องจากจังหวะในการนำเสนอข่าวเจ้านั้นมีส่วนในความสำเร็จของข่าวเจ้านั้น ๆ ด้วย การประชุมปรึกษาหารือประเด็นข่าวเป็นระยะ การสั่งการติดตามที่รวดเร็ว ทันสถานการณ์กำหนดตัวบุคคล สายงานที่ต้องติดตามความคืบหน้าของข่าวที่ชัดเจน ทำให้การทำงานเป็น “ทีมงาน” ประสานการปฏิบัติทุกระยะ

3. การค้นหาแหล่งข่าว การค้นหาแหล่งข่าวอาจจะเกิดขึ้นตั้งแต่การวางแผนงานข่าว หรือภายหลัง โดยผู้สื่อข่าวต้องเสาะหาแหล่งข่าวที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ ทั้งเป็นแหล่งข่าวที่เกี่ยวข้องโดยตรง และการสร้างแหล่งข่าวที่เกี่ยวข้องกับประเด็นข่าวนั้น ๆ นอกจากนั้น ยังต้องพยายามรวบรวมแหล่งข่าวประเภทเอกสารหลักฐาน เพื่อสามารถสนับสนุนที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ได้มากที่สุด พร้อมทั้งจัดทำการจัดเก็บข้อมูลที่ได้มาอย่างเป็นระบบ ผู้สื่อข่าวจะต้องสัมภาษณ์แหล่งข่าวที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง ในขณะที่สัมภาษณ์แหล่งข่าวคนหนึ่งเสร็จแล้วอาจขอความเห็นหรือคำแนะนำถึงแหล่งข่าวต่อไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ และเปิดเผยความจริงให้ได้เร็วที่สุด

สำนักพิมพ์บางแห่งอาจจัดกิจกรรมเสริมเพื่อให้ความรู้ และมุมมองประเด็นข่าว และสร้างแหล่งข่าวใหม่ ๆ แก่ทีมงานข่าว เช่นการจัดประชุม สัมมนา ระดมความคิดเห็น สํารวจความคิดเห็น เป็นต้น

4. การใช้ข้อมูลในการนำเสนอ เมื่อถึงขั้นตอนการเขียน หรือเรียบเรียงข่าวก็ต้องมีการวิเคราะห์ และลำดับเรื่องก่อนที่จะต้องลงมือเขียน ผู้สื่อข่าวต้องไม่ลืมว่าการรายงานเชิงสืบสวนสอบสวนเป็นเทคนิควิธีการที่ผู้สื่อข่าวสามารถใช้ในการขุดคุ้ยเข้าถึงข้อเท็จจริง ข่าวเชิงสืบสวนมิใช่จบลงตรงที่มีการรายงานข่าว เหมือนกับการรายงานข่าวปกติแต่จำเป็นต้องมีเทคนิคในการใช้ข้อมูลเอกสารนำมาเป็นเครื่องมือในการติดตามข่าว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญตามมา ในบางกรณีเมื่อแหล่งข่าวทราบว่าทีมงานข่าวยังขาดข้อมูลเอกสาร ยังจำเป็นต้องรอข้อมูลบางประการเพื่อเปิดเผยความจริง แหล่งข่าวเหล่านั้นก็อาจส่งข้อมูลเอกสารที่มีอยู่มามอบให้ทีมงานข่าว ทำให้ได้ข้อมูลเอกสารรอบด้านมากขึ้น

ดังนั้นข้อมูล และเอกสารที่ได้จากการปฏิบัติการข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนผู้สื่อข่าวสามารถนำเสนอในรูปแบบอื่น ๆ นอกเหนือไปจากข่าว เช่น คอลัมน์ รายงานพิเศษ บทความแสดงความคิดเห็น แม้กระทั่ง ข้อมูลประกอบรายงานข่าว (Side bar) ก็ตามทั้งนี้เพื่อสนับสนุนติดตามหาข่าวอย่างต่อเนื่อง และทำให้การรายงานได้รับความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น แล้วยังช่วยเพิ่มความเข้าใจ และความน่าสนใจแก่ผู้อ่านได้ยิ่งขึ้นด้วย

ในขั้นตอนการเขียนและการบรรณาธิการข่าว บุคคลแรกที่ต้องทำหน้าที่ในการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูล และเอกสารที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้สื่อข่าว ซึ่งมักเป็นบุคคลที่เข้าถึงแหล่งข่าวโดยตรงมากกว่าผู้อื่น หลังจากนั้น ข่าวที่ได้รับการเรียบเรียงข้อมูลมาแล้วเป็นอย่างดี ก็จะต้องได้รับการสอบทานข้อเท็จจริง และทบทวนข้อกฎหมายโดยหัวหน้าข่าว หรือบรรณาธิการข่าวตามลำดับ เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด และถูกฟ้อง

รูปแบบการนำเสนอผลงานจากเทคนิคข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนมีหลายรูปแบบที่สำคัญ คือ การเขียนข่าวหน้าหนึ่ง การเขียนรายงานพิเศษ หรือ สกู๊ป (Scoop) การเขียนคอลัมน์ ตลอดจนบทความ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนต้องมีเทคนิคในการใช้ข้อมูลของผู้สื่อข่าว หรือกองบรรณาธิการมีบางกรณีจำเป็นต้องเก็บข้อมูลที่มีอยู่ไว้ก่อน รอให้ถึงจังหวะเหมาะสม หรือได้ข้อเท็จจริงหรือหลักฐานที่น่าเชื่อถือเพิ่มเติมแล้วจึงนำเสนอ บางกรณีการเปิดประเด็น หรือนำเสนอข้อมูลที่มีในช่วงเวลาที่เหมาะสมก็ทำให้กองบรรณาธิการได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ที่อาจจะมีกระแสเสริมเพิ่มเติมเข้ามาจากผู้อ่าน

5.6 สภาพการณ์การรายงานข่าวเชิงสืบสวนของหนังสือพิมพ์ไทย

สมหมาย ปาริจัตต์ (2537: 117) กล่าวว่า แม้ว่าจะมีข่าวในลักษณะสืบสวนสอบสวนปรากฏอยู่เป็นระยะ และสมาคมผู้ประกอบวิชาชีพสื่อสารมวลชนทั้งในระดับสากล และระดับประเทศจัดให้มีการประกวด และมอบรางวัลข่าวเชิงสืบสวนตลอดมาทุกปี แต่ท่ามกลางการแข่งขันทางธุรกิจหนังสือพิมพ์ และการไหลเวียนของข่าวสารที่มีปริมาณมากกว่าในอดีตรวมทั้งพฤติกรรมที่เข้าข่ายฉ้อฉลเกิดขึ้นมากมาย ผู้คนจึงเห็นว่าการทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์เมื่อเทียบกับปัญหาในขณะนี้ยังไม่เพียงพอ และเกิดเสียงเรียกร้องให้สื่อมวลชนเพิ่มความสนใจเอาใจจริงเอาใจกับการเสนอข่าวแบบสืบสวนสอบสวนให้มากขึ้น

สมหมาย สรุปสาเหตุที่ทำให้มีการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนน้อยลงไว้ดังนี้

1. การที่ปริมาณข่าวสารมีมากขึ้น กระแสข่าวประจำวันมีความหลากหลายดึงดูดความสนใจทั้งของผู้บริโภคข่าวสาร และคนทำข่าวให้กระจัดกระจายเมื่อความต้องการของผู้บริโภคมีมากหนังสือพิมพ์ก็ต้องการนำเสนอให้ครบถ้วนทุกข่าวป้องกันไม่ให้ตกข่าว การแข่งขันในเชิงปริมาณดังกล่าวทำให้การรายงานข่าวเชิงสืบสวนถูกเบียดบังโดยปริยาย
2. พฤติกรรมการฉ้อฉลของบุคคลวงการต่าง ๆ ซบซ้อนพลิกแพลงแนบเนียนมากขึ้น การทุจริตบางลักษณะ เช่น อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ ผู้กระทำการทุจริตมีการศึกษาสูงมีประสบการณ์มาก การติดตามรายงานข่าวของนักข่าวประสบความสำเร็จยากยิ่งขึ้นเช่นกัน

3. การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้มีการแข่งขันในธุรกิจหนังสือพิมพ์อิทธิพลทางการค้า การโฆษณาเข้ามามีผลกระทบต่อการทำหน้าที่โดยตรงไปตรงมาของหนังสือพิมพ์ และการแข่งขันกันในเชิงปริมาณการจำหน่าย ปริมาณการโฆษณา กลายเป็นกระแสหลักยิ่งกว่าการแข่งขันในการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน และส่งผลต่อการคิดริเริ่ม และการปฏิบัติของนักข่าว และกองบรรณาธิการโดยรวม

4. กฎหมาย กฎระเบียบ ของทางราชการยังไม่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย การที่ระบบราชการมีระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ที่ใช้มานานข้าราชการส่วนใหญ่มีความหวาดระแวงสื่อมวลชนมากกว่าที่จะเห็นว่าเป็นสถาบันที่จะช่วยจรรโลงสังคมให้ดีขึ้นทำให้การรายงานข่าวเชิงสืบสวนมีความยากลำบาก

5. ผลจากการแข่งขันทางธุรกิจทำให้ความสำนึก ความสนใจที่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้ชำนาญการในเรื่องนั้น ๆ การทุ่มเทงบประมาณเพื่อการฝึกอบรม เพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ การสร้างจิตสำนึกของบุคลากรในกองบรรณาธิการมีไม่มากเท่าที่ควร

6. สำนึก และปฏิบัติของผู้สื่อข่าว ขาดการศึกษาค้นคว้า ขาดการทำงานที่เป็นระบบ ความคิดต่อการเข้าสู่วิชาชีพไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน หรือไม่ต้องการแสวงหาความรู้ว่ามีชื่อเสียงโดยเร็วมากกว่าสำนึกในการรับใช้สังคม ขาดการทำงานอย่างมืออาชีพที่จะต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นพื้นฐานในการพัฒนางานของตนเองแต่ทำงานในลักษณะเอาตัวรอดไปวัน ๆ ไม่สามารถมองปัญหาอย่างวิเคราะห์เจาะลึก สภาพเหล่านี้ทำให้เกิดความขาดแคลนบุคลากรข่าวในทุกระดับ

7. อิทธิพลท้องถิ่น การข่มขู่ ต่อต้าน คุกคาม จนถึงขั้นทำร้ายจนถึงเสียชีวิต

8. ประสิทธิภาพในการบริหารงานภายในองค์กร หนังสือพิมพ์หลายฉบับไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเสนอข่าวในลักษณะสืบสวนสอบสวนเท่าที่ควร บางแห่งมีปัญหาเรื่องระบบการรวบรวมข้อมูล เอกสารต่าง ๆ การจัดระบบทีมงาน การตัดสินใจที่ไม่ทันต่อสถานการณ์

9. บทบาทขององค์กรวิชาชีพยังไม่มีการส่งเสริมสนับสนุนมากเท่าที่ควร มักเน้นการช่วยเหลือสวัสดิการมากกว่า แม้ว่าจะเริ่มมีการรวมตัวกันเป็นสมาคม หรือชมรมเฉพาะด้าน และมีการจัดกิจกรรมอบรมเพิ่มพูนความรู้มากขึ้น แต่ก็ยังไม่กว้างขวางพอที่จะเป็นที่ตระหนักอย่างจริงจังของผู้สื่อข่าวมากนัก

10. สภาพปัญหาทางเทคนิคการผลิต ความจำกัดของพื้นที่ในหน้าหนังสือพิมพ์ในขณะที่ปริมาณข่าวสารมากขึ้น

11. ระบบการรวบรวมข้อมูลข่าวสารของราชการที่ไม่ทันสมัย ทำให้การตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์

5.7 รูปแบบการส่งเสริมสนับสนุนการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนของหนังสือพิมพ์ไทย

รูปแบบการส่งเสริมสนับสนุนการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนเท่าที่รวบรวมได้จากเอกสารและแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ มีดังต่อไปนี้

5.7.1 การดำเนินการโดยองค์กรวิชาชีพสื่อ

จากรายงานกิจกรรมสมคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยปี พ.ศ. 2551 ตามที่ปรากฏในเว็บไซต์ของสมาคมฯ www.tja.or.th (เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2552) ในหมวดกิจกรรมของสมาคม ฯ สามารถประมวลรูปแบบ กระบวนการที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาการรายงานข่าวเชิงสืบสวนทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ดังนี้

1) การจัดการประกวดข่าวยอดเยี่ยม มูลนิธิ อิศรา อมันตกุล เรียกกันทั่วไปว่า “รางวัลพูลิตเซอร์เมืองไทย” จัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา ข่าวที่ได้รับรางวัลเป็นข่าวที่มีลักษณะเทคนิคกระบวนการเชิงสืบสวนสอบสวน และมีผลสร้างการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ การมอบรางวัลมีขึ้นในวันงานนักข่าวประจำปี

2) โครงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์วิชาชีพหนังสือพิมพ์ จัดขึ้นเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ด้านวิชาชีพหนังสือพิมพ์ให้กับอาจารย์ผู้สอนวิชาการหนังสือพิมพ์ในสถาบันอุดมศึกษา โดยมีอาจารย์เข้าร่วมโครงการจำนวน 15 คน จัดระหว่างวันที่ 22 เมษายน – วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 โดยเปิดโอกาสให้อาจารย์ที่เข้าร่วมโครงการไปฝึกงานตามหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ รวมทั้งให้พบปะพูดคุยกับผู้บริหารหนังสือพิมพ์ และมีการจัดทำบทความวิชาการตามหัวข้อที่อาจารย์สนใจออกมาเผยแพร่

สำหรับหนังสือพิมพ์ที่เปิดโอกาสให้อาจารย์ฝึกงาน มีดังนี้ 1. หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ 2. หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ 3. หนังสือพิมพ์มติชน 4. หนังสือพิมพ์คมชัดลึก 5. หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ 6. หนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น 7. หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ และ 8. หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ

3) โครงการอบรมหลักสูตร “ความรู้ทางการเมืองเศรษฐกิจและกฎหมายสำหรับสื่อมวลชน” รุ่นที่ 1 จัดทำขึ้นเพื่อให้สื่อมวลชนมีความรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เศรษฐกิจ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งตระหนักถึงพลังและความสำคัญของสื่อที่มีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย และเพิ่มศักยภาพ และบทบาทในการให้การศึกษา และชี้นำสังคมในบริบทต่าง ๆ ให้มากขึ้น อันจะนำไปสู่การนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิชาชีพของตน โดยมีสื่อมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่ออินเทอร์เน็ต และองค์กรเอกชนที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมสมาคม ฯ เข้าร่วมจำนวน 50 คน

4) โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการนักข่าวพิราบน้อยรุ่น 10 เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพสื่อสารมวลชนด้านสิ่งพิมพ์ (Professional Development) ความรับผิดชอบต่อจริยธรรมในวิชาชีพ (Ethics Responsibility) และแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะองค์กรเพื่อสังคม (Organizational Social Responsibility) โดยเชิญชวนสถาบันการศึกษาที่สนใจส่งนักศึกษาในสังกัดเข้าร่วมอบรมสถาบันละ 2 คน ซึ่งนักศึกษาที่เข้าร่วมอบรมจะมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งกับเพื่อนนักศึกษาจากต่างสถาบัน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับนักข่าวรุ่นพี่ที่ทำงานทั้งในภาคสนาม และในส่วนของผู้บริหารงานข่าว เพื่อเตรียมพร้อมในการเข้าสู่วิชาชีพ

5) โครงการราชดำเนินเสวนา เป็นโครงการที่มีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพการทำงานข่าวให้มีคุณภาพ และอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง โดยมีการเชิญแหล่งข่าวมาพบปะพูดคุยและตอบคำถามนักข่าว เพื่อเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ระหว่างนักข่าวกับแหล่งข่าวในประเด็นต่าง ๆ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

6) คู่มือการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน เป็นโครงการจัดทำคู่มือในการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนเพื่อสรุปประสบการณ์ และบทเรียนการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนเพื่อเผยแพร่ให้กับนักข่าวนักศึกษาที่เรียนด้านหนังสือพิมพ์ และผู้สนใจทั่วไป โดยก่อนการผลิตเป็นหนังสือคู่มือได้มีการจัดสัมมนาถอดประสบการณ์ “ข่าวเจาะ-เจาะข่าว” ชุดอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2550 มีวิทยากรที่เป็นทั้งนักข่าว และนักวิชาการที่มีประสบการณ์ด้านข่าวเจาะ เช่น นายประสงค์ เลิศรัตนวิสุทธิ์, นายเรืองชัย ทรัพย์นิรันดร์, รศ. มาลี บุญศิริพันธ์, นายวรวิทย์ ศรีอนันตรักษา, นางสาวรุ่งมณี เมฆโสภณ และ นายธีรเดช เอี่ยมสำราญ

7) โครงการอบรมการรายงานข่าวเรื่องเพศ เป็นโครงการต่อเนื่องจากการที่สมาคมฯ ได้ร่วมกับมูลนิธิส่งเสริมสุขภาพผู้หญิง (สคส.) จัดตั้งคณะทำงานพัฒนาแนวทางการเสนอข่าวประเด็นผู้หญิง จนสามารถผลิตหนังสือคู่มือแนวทางในการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับเด็ก และผู้หญิงได้ 1 เล่ม ประกอบกับสมาคมฯ ต้องการขยายความสัมพันธ์ของนักข่าวไปสู่นักข่าวสายอาชญากรรมด้วย จึงได้ร่วมมือกับสมาคมนักข่าวอาชญากรรมแห่งประเทศไทย และสถาบันอิศรา จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการการรายงานข่าวเรื่องเพศขึ้น เมื่อวันที่ 21 - วันที่ 23 กันยายน 2550 ณ โรงแรมชิคม่ารีสอร์ทพัทยา จังหวัดชลบุรี มีนักข่าวสายอาชญากรรมเข้าร่วมการอบรมจำนวน 25 คน

โดยหลังจากการอบรมดังกล่าว ได้มีการจัดกิจกรรมต่อเนื่อง ร่วมกันระหว่างสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์ฯ กับสมาคมนักข่าววิทยุ และโทรทัศน์ไทย และสมาคม

นักข่าวอาชญากรรมแห่งประเทศไทย โดยเป็นการจัดเสวนาเรื่อง “พรบ.คุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว” เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2550

5.7.2 การดำเนินการโดยการสนับสนุนจากองค์กรอื่น

5.7.2.1 องค์กรเพื่อความโปร่งใสแห่งประเทศไทย

ข้อมูลจากเว็บไซต์ขององค์กรเพื่อความโปร่งใสในประเทศไทย (www.transparency-thailand.org) ระบุว่าองค์กรเพื่อความโปร่งใสในประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2543 จากการริเริ่มของกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายในสังคมที่ต้องการความโปร่งใสให้แก่สังคมไทย โดยการนำของนายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ด้วยความเชื่อว่า การเสนอข่าวของสื่อมวลชนเกี่ยวกับความไม่โปร่งใสของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการต่าง ๆ นั้นเป็นการปลุกจิตสำนึกของประชาชนให้ได้ตระหนักถึงภาระบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคมส่วนรวมในการสอดส่องดูแลการทำงานของผู้บริหารประเทศเพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์ที่จะบังเกิดขึ้นในภายภาคหน้าอีกทั้งยังเป็นการสร้างความตระหนักให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะต้องทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

ดังนั้นองค์กรเพื่อความโปร่งใสในประเทศไทยจึงร่วมกับสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจัดประกวด “ข่าวทุจริตเชิงสืบสวนสอบสวนยอดเยี่ยม” มาตั้งแต่ พ.ศ. 2545 เพื่อให้สังคมได้รับรู้ และตระหนักถึงภัยการคอร์รัปชัน รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สื่อมวลชนในการทำข่าวสืบสวนประเด็นคอร์รัปชัน และยังเป็นการประกาศเกียรติคุณแก่ผู้เป็นเจ้าของงานเพื่อเป็นขวัญ และกำลังใจซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาวิชาชีพ และการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมต่อไป

5.7.2.2 มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.)

จากเอกสารที่มาของโครงการ พัฒนาศักยภาพผู้สื่อข่าวในการทำข่าวเชิงสืบสวนด้านนโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี ประจำปี พ.ศ. 2547 ของสถาบันพัฒนาสื่อมวลชน สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย สรุปได้ว่า มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) ได้ร่วมกับสมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจัดทำโครงการให้ทุนนักข่าวทำข่าวเจาะในลักษณะกึ่งวิจัยโดยทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ดำเนินการในปี พ.ศ. 2547 - 2548

โดยเริ่มจากทางสถาบันได้ประกาศเชิญชวนผู้สื่อข่าวจากทุกสายงาน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ส่งหัวข้อพร้อมโครงการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนด้านนโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีเข้าร่วมโครงการโดยผู้สื่อข่าวที่ร่วมโครงการต้องมี

ประสบการณ์การทำข่าวเป็นระยะอย่างน้อย 5 ปีขึ้นไป ผู้สื่อข่าวที่ได้รับเลือกจะต้องเสนอโครงการที่จะเขียนรายงานข่าวเพื่อให้คณะที่ปรึกษาบรรณาธิการพิจารณาคัดเลือก

โครงการที่ผ่านการพิจารณาจะได้รับการสนับสนุนให้ผู้สื่อข่าวสามารถทำงานในพื้นที่ได้ตามความเหมาะสมตั้งแต่ค่าใช้จ่าย รวมทั้งการให้คำปรึกษา และแนะนำโดยที่ปรึกษาทางด้านประเด็นต่าง ๆ ตลอดจนการติดตามความก้าวหน้าในการทำงานของผู้สื่อข่าวทุกคน รวมทั้งประเมินคุณภาพข่าวของผู้สื่อข่าวที่เข้าร่วมโครงการด้วย และหลังจากเสร็จสิ้นโครงการ ๑ ระยะแรกแล้วจะมีการรวบรวมรายงานข่าวในโครงการนี้ไม่น้อยกว่า 10 ประเด็นจัดทำเป็นหนังสือการรายงานการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนด้วยนโยบายสาธารณะในรอบปี เพื่อเผยแพร่ต่อไป

ปรากฏว่าในปีแรกมีโครงการข่าวที่ได้รับคัดเลือกจำนวน 10 ข่าว เช่น นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค เจาะลึกผลกระทบจากนโยบายกองทุนหมู่บ้าน เงินจากหอยบนดินถูกนำไปใช้อย่างไร และผลกระทบจากนโยบายการปราบปรามยาเสพติด เป็นต้น

นอกจากนี้ข้อมูลจากเว็บไซต์ของมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) (www.thainhf.org) ยังปรากฏว่าภายใต้แผนงานพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น มสช.ได้ทำโครงการสนับสนุนให้หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น คือ หนังสือพิมพ์โพธิ์สกลใต้ ทำข่าวเจาะลึกประเด็นนโยบายสาธารณะ เช่น ประเด็นท่อก๊าซ โรงไฟฟ้า การท่องเที่ยวกับผลกระทบเชิงนิเวศน์ ฯลฯ และจัดระบบข้อมูลประเด็นเหล่านี้ เพื่อการอ้างอิงในอนาคตอย่างเป็นระบบ

5.7.3 การดำเนินการภายในองค์กร / สำนักพิมพ์แต่ละแห่ง

การพัฒนาบุคลากรในแต่ละองค์กรหนังสือพิมพ์ขึ้นอยู่กับนโยบายของแต่ละแห่ง ซึ่งสมหมาย ปาริจฉัตต์ (2537 : 121) กล่าวว่า ผลจากสภาพการแข่งขันทางธุรกิจเน้นความเติบโต และความมั่งคั่งของผู้ประกอบการ ทำให้ความสำนึก ความสนใจที่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้ชำนาญการในเรื่องนั้น ๆ การที่จะทุ่มเทงบประมาณในการฝึกอบรม การเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ การสร้างจิตสำนึกของบุคลากรมีไม่มากเท่าที่ควร มีผลกระทบต่อคุณภาพของผู้สื่อข่าวที่มีลักษณะเชิงสืบสวนด้วย เนื่องจากระบบงานโดยรวมไม่เอื้ออำนวย หรือส่งเสริมสนับสนุนเท่าที่ควร

แนวคิดเกี่ยวกับการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน ผู้วิจัยได้นำมาเสริมกับแนวคิดเกี่ยวกับข่าว โดยจะใช้เป็นกรอบในการถอดบทเรียน และประสบการณ์ของบรรณาธิการข่าว และผู้สื่อข่าวภาคสนาม มุ่งให้ได้คำตอบว่า สภาพการณ์ในการรายงานข่าวเชิงสืบสวนเป็นอย่างไร รวมถึงกระบวนการในการรายงานข่าวเชิงสืบสวนเป็นอย่างไร เพื่อใช้ในการวิเคราะห์สังเคราะห์สรุปเสนอเป็นแนวทางในการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยของ สายศิริ ด้านวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2548 เรื่อง “การรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนของหนังสือพิมพ์ไทย” ได้ศึกษาถึงลักษณะ (1.) คุณค่า (2.) ความสำคัญ (3.) เทคนิค กระบวนการ (4.) สภาพการณ์ในปัจจุบัน (5.) ปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรค (6.) รูปแบบการส่งเสริมสนับสนุนในปัจจุบัน และ (7.) แนวทางการส่งเสริมสนับสนุนการรายงานข่าวเชิงสืบสวนของหนังสือพิมพ์ไทยในอนาคต โดยได้สัมภาษณ์นักหนังสือพิมพ์ผู้ชำนาญการการรายงานข่าวเชิงสืบสวน ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ภาคสนาม และนักวิชาการด้านหนังสือพิมพ์พบว่า

- (1.) ข่าวเชิงสืบสวนมี 2 ลักษณะ คือ ข่าวที่มุ่งขุดคุ้ยเปิดโปงการกระทำผิด หรือการทุจริตต่าง ๆ และข่าวที่มุ่งนำเสนอข้อมูลเชิงลึกในประเด็นอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมพัฒนาสังคม
- (2.) คุณค่าและความสำคัญมี 4 ระดับ คือ คุณค่าต่อสังคม และประเทศชาติต่อวิชาชีพหนังสือพิมพ์ ต่อองค์กรหนังสือพิมพ์ และ ต่อตัวนักหนังสือพิมพ์
- (3.) กระบวนการการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนมีการสืบเสาะหาข้อมูลจากเอกสารจากบุคคล และข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ แล้วจึงทำการวิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนออย่างต่อเนื่อง รวมทั้งอาจมีการจัดกิจกรรมเสริมในช่วงเสนอข่าว โดยกระบวนการทั้งหมดมี “การวางแผน” อย่างรัดกุมคล้ายกับการทำวิจัย
- (4.) ในปัจจุบันพบว่าปริมาณการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนน้อยข่าวส่วนใหญ่ขาดความลึก และหลากหลายอย่างไรก็ตามข่าวเชิงสืบสวนมีแนวโน้มที่จะมีคุณภาพดีขึ้นแต่ยังคงเน้นประเด็นข่าวเกี่ยวกับการทุจริตเป็นหลัก ในบางกรณีมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าว และการร่วมมือกันระหว่างหนังสือพิมพ์ทำให้ผลกระทบจากข่าวมีพลังมากขึ้น
- (5.) ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคได้แก่ความยากของงาน การถูกตอบโต้โดยเฉพาะการถูกฟ้องร้องจากผู้ที่ถูกเป็นข่าว ปัญหาสุขภาพและจริยธรรมวิชาชีพ นักข่าวปัจจุบันมีภาระงานมาก ปัจจัยทางธุรกิจ และแบบแผนดั้งเดิมของการนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ทำให้ไม่ให้ความสำคัญ และไม่มีการลงทุนพัฒนาบุคลากรอย่างเพียงพอ และขาดระบบสร้างแรงจูงใจที่ชัดเจน ปัญหาด้านพฤติกรรม的开รับข่าวสารของประชาชน และผลกระทบจากเทคโนโลยีการสื่อสาร
- (6.) การส่งเสริมสนับสนุนในปัจจุบันยังไม่เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพเพียงพอแต่ก็มีทิศทางการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น
- (7.) ข้อเสนอแนะ คือ นักวิชาชีพ และผู้บริหารหนังสือพิมพ์ต้องยึดมั่นในหน้าที่ของสื่อมวลชน และไม่แบ่งแยกกัน หนังสือพิมพ์ต้องลงทุนสร้าง “มือข่าวเจาะ” และปรับระบบการจัดการให้เท่าทันกับเทคโนโลยี และความซับซ้อนของสังคม องค์กรวิชาชีพควรร่วมมือกับองค์กร

ภายนอกหามาตรการสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับแนวทางของหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับและควรสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับแนวทางของหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ และควรสนับสนุนการทำข่าวเจาะในประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น

งานวิจัยของ รุ่งนภา เอี่ยมงามทรัพย์ ในปี พ.ศ.2545 เรื่อง “การใช้แหล่งข่าวบุคคลของนักข่าวหนังสือพิมพ์รายวัน” ได้ศึกษาถึงลักษณะการใช้แหล่งข่าวบุคคล และปัจจัยที่มีผลต่อการใช้แหล่งข่าวบุคคลในการรายงานข่าวประจำวัน และข่าวเชิงสืบสวนของนักข่าวหนังสือพิมพ์รายวัน โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกหัวหน้าข่าวการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และกีฬา จาก 4 องค์กรหนังสือพิมพ์ และวิเคราะห์เนื้อหากรณีศึกษาการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนใน 3 กรณี เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นประกอบการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้รับผิดชอบการรายงานข่าวทั้ง 3 กรณีศึกษาพบว่า

1. ในการรายงานข่าวประจำวันนักข่าวใช้แหล่งข่าวบุคคลเป็นหลักโดยลักษณะในการใช้แหล่งข่าวบุคคลที่พบในข่าวการเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา เหมือนกัน ได้แก่การแหล่งข่าวที่เข้าหาเพื่อให้เบาะแส การใช้แหล่งข่าวประจำโดยหน้าที่ การใช้แหล่งข่าวตัวแทนองค์กร การใช้แหล่งข่าวใกล้ชิดแหล่งข่าวระดับสูง การใช้แหล่งข่าวระดับล่างขององค์กร การใช้แหล่งข่าวประจำโดยความสนิท การใช้แหล่งข่าวทดแทน การใช้แหล่งข่าวที่มีความรู้ในประเด็นข่าว การใช้แหล่งข่าวใครก็ได้ตามความสะดวก การใช้แหล่งข่าวตามคำแนะนำของหัวหน้าข่าว การใช้แหล่งข่าวเพื่อสนับสนุนความคิดนักข่าว และการใช้แหล่งข่าวร่วมกับนักข่าวอื่น ส่วนข่าวกีฬาจะแตกต่างจากข่าวอื่น โดยไม่พบลักษณะการใช้แหล่งข่าวคนใกล้ชิดแหล่งข่าวระดับสูง และการใช้แหล่งข่าวระดับล่างขององค์กร ส่วนการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน นักข่าวจะใช้เอกสารเป็นหลัก ลักษณะการใช้แหล่งข่าวบุคคลจะคล้ายกับการรายงานข่าวประจำวัน ยกเว้นข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนจะไม่ใช้แหล่งข่าวเพื่อสนับสนุนความคิดนักข่าว และไม่ใช้แหล่งข่าวร่วมกับนักข่าวอื่น แต่จะมีลักษณะการใช้แหล่งข่าวเพื่อผลักดันให้เกิดการดำเนินการต่อเรื่องข่าว ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่พบในการรายงานข่าวประจำวัน

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้แหล่งข่าวบุคคลในการรายงานข่าวประจำวันทั้ง 4 ประเภทข่าวเหมือนกันได้แก่ ลักษณะประเด็นข่าว ลักษณะของแหล่งข่าว ความสามารถเข้าถึงได้ระหว่างนักข่าวกับแหล่งข่าว ความสัมพันธ์ระหว่างนักข่าวกับแหล่งข่าว ลักษณะนิสัยของนักข่าว ประสบการณ์การทำงานของนักข่าว เวลาระบบองค์กร และระเบียบราชการ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการใช้แหล่งข่าวในการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนคล้ายกับข่าวประจำวันยกเว้นข่าวสืบสวนไม่พบปัจจัยด้านลักษณะนิสัยของนักข่าว

งานวิจัยของ ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี ในปี พ.ศ. 2542 เรื่อง “บทบาทของสื่อหนังสือพิมพ์ต่อการแก้ไขปัญหาคอร์รัปชัน : การวิเคราะห์เนื้อหาจากข่าวประจักษ์ของมูลนิธิ อีสรา อม้นตกุล” ระบุว่า งานวิจัยชิ้นนี้มีที่มาจากมีเสียงสะท้อนตลอดเวลาว่า แม้หนังสือพิมพ์ไทยจะมีการรายงานข่าวแบบสืบสวนสอบสวนมาเป็นระยะเวลานานแล้ว แต่ข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนดังกล่าวนั้น ยังมีลักษณะของการเกาะติดข่าว เพื่อนำข่าวสารข้อเท็จจริงมานำเสนออย่างครบถ้วนรอบด้าน “น้อย” หรือ “ไม่ถึงที่สุด” จึงได้ทำการศึกษาว่าข่าวเชิงสืบสวนที่ได้รับรางวัลจากการประกวดข่าวของมูลนิธิอีสรา อม้นตกุล มีความสมบูรณ์ ครบถ้วน และรอบด้าน “น้อย” ตามที่ได้มีคำวิพากษ์วิจารณ์หรือไม่

ผลการศึกษาพบว่า จากผลการแยกแยะเนื้อหาของข่าวที่ได้รับรางวัลจากการประกวดข่าวยอดเยี่ยมของมูลนิธิอีสรา อม้นตกุล ระหว่างปี 2515 - 2542 สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1. ประเภทของข่าวที่ได้รับรางวัลร้อยละ 80 หรือ 32 ข่าวจากทั้งหมด 40 ข่าว มีข่าวที่เกี่ยวข้องกับการเปิดโปงปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน หรือการฉ้อราษฎร์บังหลวงในสังคมไทยในยุคสมัยต่างๆ ส่วนที่เหลืออีก 8 ข่าว หรือร้อยละ 20 เป็นข่าวที่ไม่ชัดเจนว่าเป็นการเปิดโปงการทุจริตคอร์รัปชัน แต่บางข่าวในจำนวนนี้ก็เป็นที่เอกชนฟ้องร้องตัวเอง หรือการกระทำความผิดในหมู่สงฆ์
2. ด้านที่มาของข่าวที่ชนะการประกวดนั้น มีที่มาที่หลากหลาย นับตั้งแต่การสังเกต หรือการริเริ่มของผู้สื่อข่าว การขยายผลจากคดีอาญา หรือคดีอุกฉกรรจ์ การรณรงค์ของภาคประชาชน (นักศึกษา/องค์กรพัฒนาเอกชน) การร้องเรียนของผู้เสียหาย การพิจารณาของฝ่ายนิติบัญญัติ หรือมาจากการดำเนินการของฝ่ายบริหารทั้งนี้สัดส่วนของที่มาแต่ละแหล่งของข่าวที่ได้รับรางวัลนั้นมีจำนวนใกล้เคียงกัน
3. วัฒนธรรมในการใช้แหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อ เพื่ออ้างอิงในข่าวที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนยังเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่มีการพัฒนาการเล็กน้อยจากการอ้างอิงว่าเป็นแหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อโดยตรง มาเป็นการใช้ “รายงานข่าว...” หรือ “ผู้สื่อข่าวรายงานว่า...”
4. การใช้แหล่งข่าวที่เป็นเอกสารจะมีความจำเป็นมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากยุคสังคมข่าวสารมีปริมาณข่าวสารที่ไหลเวียนในแต่ละวันจำนวนมาก การนำเสนอข่าวสารต่าง ๆ โดยเฉพาะการรายงานข่าวในเชิงสืบสวนสอบสวนจำเป็นต้องมีการอ้างอิงถึงเอกสารหลักฐานประกอบการเสนอข่าวมากขึ้น เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับข่าวที่นำเสนอ และตัวหนังสือพิมพ์เอง และเพื่อแสดงถึงความมุ่งมั่นในการได้มาซึ่งข่าวนั้น ๆ

5. ในด้านความต่อเนื่องในการเสนอข่าวนั้น เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าข่าวสืบสวนสอบสวนที่ดีต้องเป็นข่าวที่เสนอด้วยความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงพบว่าข่าวที่ได้รับรางวัลส่วนใหญ่หรือร้อยละ 95 จะเป็นข่าวที่มีการนำเสนออย่างเกาะติด และต่อเนื่อง

6. ประเด็นความสิ้นสุดของข่าวในวันที่ส่งประกวด หรือภายในวันที่ 31 ธันวาคม ของปีที่มีการประกวด พบว่าข่าวส่วนใหญ่จำนวน 18 ข่าว หรือร้อยละ 45 สิ้นสุดเพียงที่ปัญหาที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขหรือไม่ก็เป็นเพียงก่อให้เกิดกระแสความตื่นตัวเท่านั้น นอกจากนี้ข่าวที่นำเสนอจนกระทั่งมีการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษจนถึงขั้นที่ศาลมีคำพิพากษาจะมีเพียงข่าว 4 ข่าว หรือร้อยละ 10 เท่านั้น ส่วนที่เหลืออีก 18 ข่าว หรือร้อยละ 45 เป็นข่าวที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล อยู่ระหว่างการเตรียมฟ้องร้องดำเนินคดีในศาล อยู่ระหว่างการติดตามจับกุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือได้มีการตั้งคณะกรรมการสอบสวนทางวินัย หรือถูกโยกย้ายไปตามระเบียบราชการ

7. ด้านผลกระทบจากการเสนอข่าวที่ได้รับรางวัลพบว่าจำนวน 8 ข่าว หรือร้อยละ 20 มีผลระดับที่ 1 ในการดำเนินการกับผู้กระทำความผิดส่วนอีกจำนวน 17 ข่าวหรือร้อยละ 42.5 มีผลระดับที่ 2 ในการที่บุคคล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความใส่ใจในปัญหาที่เกิดขึ้นมากขึ้น และส่วนที่เหลืออีก 15 ข่าว หรือร้อยละ 37.5 มีผลเกิดขึ้นทั้งในระดับที่ 1 และระดับที่ 2

8. ส่วนในการจำแนกประเภทข่าวที่ส่งเข้าประกวดทั้งหมดในระหว่างปี 2532 - 2542 นั้น พบว่าอัตราของข่าวที่ส่งประกวดในประเภทข่าวการทุจริต หรือฉ้อราษฎร์บังหลวงอยู่ในภาวะคงที่ และข่าวที่เกี่ยวข้องกับการก่ออาชญากรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มในช่วง 1 ปี ก่อน และหลังการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540

จากผลการศึกษาดังกล่าว ชวรงค์ ได้ให้ข้อเสนอแนะที่สำคัญเกี่ยวกับการรายงานข่าวเชิงสืบสวน ดังนี้

1. ภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมจึงควรเข้ามาให้การสนับสนุนการประกวดข่าวในลักษณะนี้ อย่างจริงจังมากขึ้น โดยไม่ปล่อยให้เป็นภาระของฝ่ายสมาคมวิชาชีพแต่เพียงฝ่ายเดียว
2. ในการผลักดันให้สื่อหนังสือพิมพ์หันมาเสนอข่าวในเชิงสืบสวนสอบสวนมากขึ้นนั้น ภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และภาคประชาชน สามารถเข้ามามีส่วนกระตุ้นการทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ได้อีกทางหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากในกรณีของการเปิดโปงการทุจริตภายในกระทรวงสาธารณสุข และการเปิดโปงการทุจริตงบประมาณของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น
3. ควรมีการส่งเสริมให้หนังสือพิมพ์ใช้แหล่งข่าวที่ไม่ได้เปิดเผยชื่อในข่าวที่นำเสนอให้น้อยที่สุด เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับข่าวที่นำเสนอ และเพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงปัญหาเชิงจริยธรรมอันเนื่องมาจากการใช้แหล่งข่าวที่ไม่เปิดเผยชื่อนั่นเอง

4. ควรมีการส่งเสริมให้นักข่าว และบรรณาธิการข่าวหนังสือพิมพ์ใช้ประโยชน์จากพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ. 2540 ให้มากขึ้นโดยหลีกเลี่ยงการใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับแหล่งข่าว ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมตามมาได้เช่นกัน
5. ควรส่งเสริม และสนับสนุนให้หนังสือพิมพ์นำเสนอข่าวการเปิดโปงทุจริตคอร์รัปชัน หรือการฉ้อราษฎร์บังหลวงให้ถึงที่สุด จนถึงขั้นสามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษให้ได้ ไม่เช่นนั้นการรายงานข่าวเชิงสืบสวนในประเทศไทย จะส่งผลกระทบไม่มากต่อการลด หรือแก้ไข ปัญหาการคอร์รัปชันในสังคมไทย

งานวิจัยชิ้นนี้ ได้สรุปว่าการประกวดข่าวยอดเยี่ยมเป็นเพียงกระบวนการหนึ่งของการส่งเสริม และสนับสนุนการรายงานข่าวเชิงสืบสวนสอบสวน ยังมีข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่นำเสนอในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการการทำข่าวเชิงสืบสวนสอบสวนซึ่งจัดโดยสมาคมนักข่าวหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 23 - 25 มิถุนายน พ.ศ. 2543 ที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา เช่น การให้ทุนสนับสนุนการทำข่าวเชิงสืบสวนแก่นักข่าวหรือบรรณาธิการ การจัดอบรมด้านการทำข่าวเชิงสืบสวนแก่นักข่าวให้สม่ำเสมอ การจัดทำคู่มือการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการแก่นักข่าว และการรวมกลุ่มของนักข่าวเชิงสืบสวน เป็นต้น

การศึกษาของคันแคน แมคคาร์โก และ รมย์มาศ โบว์รา เรื่องสื่อมวลชนไทยกับกับการผลักดันนโยบาย (1996 : 3, 6) ระบุว่า บทบาทของสื่อในการผลักดัน และสร้างความรู้ความเข้าใจทางนโยบายอาจไม่ใช่บทบาทที่ได้รับการยอมรับมากนักในบริบทของสังคมไทย แนวคิดที่ว่าสื่อมีหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการถกเถียงทางนโยบายยังคงเป็นสิ่งที่ใหม่ และเพิ่งจะแพร่หลายเพียงไม่นาน ถกเถียงอย่างกระตือรือร้น แต่ประเด็นนโยบาย “บริสุทธิ์” เช่น นโยบายสาธารณสุข การศึกษา กลับไม่เคยมีการถ่ายทอดออกมาให้เข้าใจ และเห็นว่ามีมีความสำคัญ และเกี่ยวข้อง หรือมีผลกระทบในระดับปัจเจกบุคคล

งานวิจัยชิ้นนี้ ระบุถึงสภาพการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ไทยที่ทำให้หนังสือพิมพ์ไม่สามารถแสดงบทบาทในการผลักดัน และให้ความรู้ทางนโยบาย ทั้ง ๆ ที่เป็นบทบาทโดยพื้นฐานนั้นเป็นเพราะแบบแผนดั้งเดิมของการนำเสนอข่าวซึ่งสะท้อนลักษณะของหนังสือพิมพ์ไทยเพราะหนังสือพิมพ์ไทยแตกต่างจากหนังสือพิมพ์ของประเทศตะวันตกแทบจะสิ้นเชิงในด้านหลักการ โดยเฉพาะความพยายามแยกระหว่าง “ข่าว” (News) กับ “ความเห็น และข้อวิจารณ์” (Comment) ซึ่งหนังสือพิมพ์ไทยจะไม่ค่อยเคร่งครัดนัก ทั้งนี้ นักข่าว และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยมักให้ความหมายของคำว่า “ข่าว” ไว้อย่างแคบ ๆ ว่าเป็นข้อเท็จจริงซึ่งไม่มีการปรุงแต่งและไม่จำเป็นต้องมีข้อมูลพื้นฐานเบื้องหลังข่าวนั้น ๆ มากมายนัก ไม่จำเป็นต้องมีคำอธิบาย และตีความ

เข้าใจให้ชัดเจนมากนัก เพราะฉะนั้นในทางปฏิบัติข่าว จึงประกอบด้วยคำพูด หรือคำแถลงแบบคำต่อคำจากแหล่งข่าว

การนำเสนอข่าวโดยไม่มีเหตุผลแวดล้อม และไม่ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจต่อประเด็นเรื่องราวที่แหล่งข่าวระบุถึงทำให้ “ข่าว” กลายเป็นขอบเขตการทำงานของนักข่าวรุ่นเยาว์ ซึ่งถูกส่งไปประจำตามกระทรวง หรือสถานที่ราชการสำคัญต่าง ๆ ในขณะที่ “ความเห็นและข้อวิจารณ์” เป็นบทบาทหน้าที่ของนักเขียนคอลัมน์ (Columnist) ซึ่งโดยประเพณีปฏิบัติมักจะเป็นนักข่าวอาวุโสประจำโต๊ะการเมือง หรือประจำกองบรรณาธิการ สิ่งที่ขาดหายไปของหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ คือ ความพยายามวิเคราะห์ประเด็น และความเป็นมาของข่าวซึ่งเชื่อมโยงอธิบายตีความ และการถกเถียงที่อิงเหตุผลเข้ากับข้อมูลเชิงประจักษ์ และยังเห็นได้ชัดว่าการวิเคราะห์ข่าวเป็นกิจกรรมระดับรองเมื่อเทียบกับการนำเสนอ “ข่าวจริง” (Real News)

